

Onderwijs op maat: De boerderij als tijdelijke leeromgeving

2325 – Farmbased education

Angela Roelofs
Lana Plug
Leonie Schenkel
Lisa Klijnstra
Natasja van Nijen
Yanise Zijlstra

Esther Veen - Opdrachtgever
Roald Pijpker - Opdrachtgever

Definitieve versie
Juni, 2019

Onderwijs op maat: De boerderij als tijdelijke leeromgeving

"Dit rapport is gemaakt door studenten van Wageningen Universiteit als onderdeel van hun MSc-opleiding. Het is géén officiële publicatie van Wageningen Universiteit of Wageningen UR. Wageningen Universiteit neemt middels dit rapport geen formele positie in, noch representeert het haar visie of mening in deze."

Summary

In 2017, a network of approximately 15 carefarms came together to seek possibilities to strengthen the farm-based education sector. They approached the 'Wetenschapswinkel' of Wageningen University to gain more insight into strategies that could potentially contribute towards the realisation of a professional, effective and sustainable farm-based education sector. This specific research covers a part of this overarching research project and focuses on the knowledge gap concerning the collaborations between the involved parties and the bottlenecks and success factors that various parties identify. These aspects are being investigated on the basis of the following main research questions: (1) *"What does education on the carefarm look like?"*, (2) *"How do the collaborations around care-farms that offer education function?"* and (3) *"Which bottlenecks and success factors are identified by the involved parties?"*. Farm-based education, as framed in this particular research, refers to the intensive character of education. This means that the offer of education serves as a temporary solution for children who have problems functioning within the regular education system and are, therefore, at home while still being registered. Recent developments concerning law and regulations within the healthcare and education sector have offered more opportunities for these forms of customized education. The main research questions are answered through a qualitative case study, which offers the opportunity to gain in-depth insights into the perspective of the participants. Semi-structured interviews were held on the basis of an elaborate topic lists which were adapted according to the stakeholders. In this research we have interviewed care-farmers who offer education, teachers, regional organisations and the Dutch national federation of 'Landbouw en Zorg'. The results that belong to the main research question 1 indicate that the type of student, type of education where the students come from and their mental health problems show a lot of similarities. However, the content of the farm-based education and the accompanied financing show a great extent of variation. Additionally, the results show that most farmers share the vision of using farm-based education as a temporary solution. When looking at the results that answer the main question 2, it is striking that collaborations with schools and their overarching organisations can be regarded either as a bottleneck or as a success factor amongst care-farmers and one of the regional organisations. The bottlenecks and successfactors in this collaboration are all related to financing, supplying teachers, the image of farm-based education and communication. Besides arranging the care contracts for farmers, regional organisations can also play a role in stimulating education at care-farms and tackling the stigma around it. However, there are differences in vision amongst regional organisations about this subject and some do not see a role for themselves. Care-farms who are contracted under municipalities receive financing for care, but financing the education on a farm is the responsibility of schools. The results answering the main question 3 identify the most important bottlenecks as: lack of financing from schools, distorted image of farm-based education, limiting laws and regulations, lack of communication, bureaucracy and farmers not setting clear boundaries regarding the mental problems of the children. The most important identified success factors are: a green and tranquille learning environment, a clear goal-oriented learning path aimed at reintegration in the regular school system, clear communication and setting boundaries. This research has some limitations regarding methods and results. Firstly, it was impossible to include all the intended parties. Secondly, there has not been any triangulation of research methods, which means data saturation has not been achieved. Many of these limitations can be attributed to the short time span and limited response from potential participants. Regarding the discussion of the results, it has been difficult to support our evidence, as there is limited literature on the matter. To summarize, there is a lot of variation when it comes to the content of the farm-based education and ways of financing it. In the area of collaboration, there is often a positive relation with municipalities, while this is often not the case with schools and their overarching organisations. There are a number of bottlenecks and success factors identified, which are already mentioned above. These conclusions result in the following recommendations: additional research on farm-based education in order to create a clear image of the sector, creating a central platform, and researching the vision of local and regional stakeholders. All these aspects come together in one framework contract, in which explicit agreements are made regarding the learning path, the financing and evaluation of the progress.

Samenvatting

Sinds 2017 komt een netwerk van ongeveer 15 zorgboeren bij elkaar om het geven van onderwijs op de zorgboerderij te professionaliseren. Deze groep is naar de Wetenschapswinkel gestapt om meer informatie te krijgen over welke strategieën kunnen bijdragen aan het realiseren van een professionele, effectieve en duurzame sector van onderwijs op zorgboerderijen. Het uitgevoerde onderzoek is een onderdeel van het gehele project dat bij de Wetenschapswinkel ligt en focust zich op het gebrek aan kennis binnen deze ontwikkelende sector en onderzoekt de samenwerkingen en knelpunten en succesfactoren hierin. Deze aspecten worden onderzocht aan de hand van de volgende centrale vragen: *"Hoe ziet het onderwijs op zorgboerderijen eruit?"*, *"Hoe verlopen samenwerkingen rondom zorgboerderijen die onderwijs bieden?"* en *"Welke knelpunten en succesfactoren worden geïdentificeerd door de betrokken partijen?"* Met onderwijs op de zorgboerderij wordt het intensieve karakter van onderwijs bedoeld; namelijk het geven van onderwijs op een zorgboerderij als tijdelijke vervanging van onderwijs op het reguliere- of speciaal basis- of voortgezet onderwijs voor leerlingen die daar niet tot hun recht komen. De ontwikkelingen van de laatste jaren omtrent wet- en regelgeving bij jeugdzorg en onderwijs bieden meer mogelijkheden voor deze vorm van onderwijs op maat. Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen is gekozen voor het gebruik van een case study met een kwalitatief karakter. Er is gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews die zijn afgenomen aan de hand van een topic list. De volgende partijen zijn bij dit onderzoek betrokken: zorgboeren die onderwijs bieden, docenten, regionale organisaties en de Federatie Landbouw en Zorg. Uit de resultaten van centrale vraag 1 blijkt dat het type leerling, type onderwijs van herkomst en de problematieken per leerling veel overeenkomsten zien. De invulling van het onderwijs op de zorgboerderij en de financiering daarvan variëren echter sterk. Ook blijkt dat de meeste boeren de visie delen dat dit een tijdelijke oplossing is. De resultaten van centrale vraag 2 laten zien dat samenwerkingen met scholen en samenwerkingsverbanden van scholen worden zowel als knelpunten als succesfactoren ervaren bij zorgboeren en een belangenorganisatie. Dit speelt vooral op het gebied van financiering, het aanleveren van docenten, beeldvorming, contact en betrokkenheid bij de leerling. Naast het inkopen van zorg kunnen regionale organisaties een rol spelen in de stimulering en beeldvorming van onderwijs op de zorgboerderij, echter is dit niet uniform. Wanneer gecontracteerd bij gemeenten ontvangen zorgboerderijen zorggeld van de gemeenten, maar is het aanbieden van onderwijs de verantwoordelijkheid van scholen. De belangrijkste knelpunten die naar voren zijn gekomen zijn: gebrek aan financiering vanuit het onderwijs, een vertekende beeldvorming, een knellende wet- en regelgeving, een beperkte communicatie, bureaucratische en een gebrek aan grenzen vanuit de boeren met betrekking tot problematiek van de kinderen. De belangrijkste succesfactoren zijn: een groene en rustige leeromgeving, een duidelijk en doelmatig leertraject richting re-integratie terug naar school, heldere communicatie en het aangeven van de grenzen vanuit de boer. Tijdens het onderzoek zijn er een aantal aspecten, op het gebied van methode en resultaten ter discussie gesteld. Zo is het niet gelukt om alle verwachte stakeholders te benaderen, is er geen triangulatie en is er geen data-saturatie bereikt. Veel van deze factoren zijn te wijten aan het korte tijdsbestek en gebrek aan respons van sommige participanten. Op het gebied van resultaten discussie is het moeilijk om onze resultaten kracht bij te zetten met literatuur, omdat hier een gebrek aan is. De belangrijkste conclusie op centrale vraag 1 is dat er veel variatie is in de invulling van het onderwijs op de zorgboerderij, het aantal leerlingen en de financiering van het onderwijs op de boerderij. Op het gebied van samenwerking is er vaak een positieve samenwerking met gemeenten, maar zijn er in de samenwerking met scholen en samenwerkingsverbanden nog grote verbeteringsmogelijkheden. Naast knelpunten en succesfactoren binnen de samenwerking zijn er ook een aantal andere knelpunten (financiering, communicatie en bureaucratie) en succesfactoren (leeromgeving en leertraject) gesignaleerd. Deze conclusies resulteren in de volgende aanbevelingen: Het verder in kaart brengen van de sector door vervolgonderzoek te doen, het creëren van een platform en het onderzoeken van de visies van de visies van gemeenten, samenwerkingsverbanden en regionale organisaties. Dit komt uiteindelijk allemaal samen in een raamcontract waarin aspecten als leertraject van het kind, financiën en evaluatie van voortgang worden opgenomen.

Voorwoord

Dit onderzoek is uitgevoerd vanuit het vak Academische Consultancy Training, aangeboden vanuit Wageningen Universiteit. Het doel van dit vak is om in een transdisciplinair team te proeven van het werkveld na de universiteit. In een team van 6 dames hebben wij aan dit kortlopende project gewerkt. Allemaal gemotiveerd om een mooi eindproduct neer te zetten. Het was een intensieve periode en wij zijn blij met de ondersteuning en hulp tijdens deze periode. Daarom willen wij de volgende mensen bedanken.

Als eerste willen wij alle participanten bedanken voor het deelnemen aan dit onderzoek. Allemaal konden ze op korte termijn tijd voor ons vrijmaken en hebben ze ons zo goed mogelijk te woord gestaan.

Daarnaast willen wij onze commissionairs Esther en Roald bedanken voor het toevertrouwen van deze opdracht aan ons. Zij hebben ons vrijheid gegeven in het ontwikkelen van een onderzoeksplan en het verder uitvoeren van het onderzoek. Ook willen wij onze academische adviseurs bedanken, Jan en Marjolein, die ook in de weekenden de tijd hebben genomen om onze producten te bekijken.

Als laatste maar zeker niet minst belangrijk willen wij Jean-Paul bedanken voor de coaching gedurende deze weken. Hij is samen met ons in het diepe gesprongen.

Hartelijk dank allen,

Wij wensen u veel leesplezier,

Angela Roelofs
Lana Plug
Leonie Schenkel
Lisa Klijnstra
Natasja van Nijen
Yanise Zijlstra

Wageningen, juni 2019

Inhoudsopgave

1. Introductie	8
1.1 Aanleiding van het onderzoek	8
1.2 Probleemdefinitie	9
1.3 Onderzoeksvragen	9
2. Achtergrondinformatie	10
2.1 Het concept 'Onderwijs op de zorgboerderij'	10
2.2 Landelijke en lokale wet- en regelgeving	10
3. Methodologie	12
3.1 Type onderzoek: Kwalitatieve case study	12
3.2 Doelgroepen	12
3.3 Onderzoeksinstrumenten	13
3.4 Betrouwbaarheid en validiteit	14
3.5 Dataverzameling	15
3.6 Data-analyse	15
4. Resultaten	17
4.1 Het onderwijs op zorgboerderijen	17
4.2 De samenwerkingen rondom onderwijs op zorgboerderijen	21
4.3 Knelpunten en succesfactoren	28
Knelpunten	28
Succesfactoren	31
Behoeften	33
5. Conclusie	34
6. Discussie	35
6.1 Methode discussie	35
6.2 Resultaten discussie	36
7. Aanbevelingen	37
7.1 Raamcontract	37
7.2 Concrete aanbevelingen voor het raamcontract	38
Bronnen	40
Bijlage I - Topic lists	43
Bijlage II – Factsheet	48
Bijlage III - Samenwerkingen	49
Bijlage IV - Longlist knelpunten en succesfactoren	50

Begrippenlijst

ANBI-stichting: algemeen nut beogende instelling. Een instelling die zich bijna volledig inzet voor algemeen belang. Dit soort instellingen krijgen belastingvoordelen.

AWBZ: Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten. Dit was een wet voor niet individuele verzekerbare ziektenkostenrisico's. De wet is komen te vervallen op 1 januari 2015 toen de verantwoordelijkheid naar de gemeente is gegaan.

BRIN-nummer: Basisregistratie Instellingen nummer. Is een registratie die door het ministerie van onderwijs wordt uitgegeven aan scholen.

Cluster 4: Leerlingen met ernstige gedragsproblemen of een psychiatrische problematiek.

Internaliserende problematiek: Dit zijn leerlingen met problematiek op het mentale vlak. Dit kan onder andere zijn angst, zelfmoordneiging of een trauma van bijvoorbeeld een heftige echtscheiding.

Jeugd-GGz: Jeugd geestelijke gezondheidszorg. Deze organisatie helpt kinderen, jongeren en hun ouders met verschillende problemen op het psychische gebied.

OCW: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

RMC-functie: Regionale Meld- en Coördinatiefunctie voortijdig schoolverlaten. RMC is verantwoordelijk voor het scheppen van voorwaarden voor jongeren, zodat deze de voor hen hoogst haalbare en meest passende onderwijs en/of arbeidspositie bereiken.

Samenwerkingsverband: Scholen voor regulier- en speciaalbasis onderwijs moeten aangesloten zijn bij een samenwerkingsverband, met als doel het bieden van passend onderwijs. De scholen hebben met elkaar budget voor leerlingen met een zorgvraag.

SKJ: Stichting Kwaliteitsregister Jeugd is het beroepsregister voor professionals in de jeugdsector. Zij dragen bij aan kwaliteitsgarantie.

VWS: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

WMO: Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Dit houdt in dat overheid ervoor moet zorgen dat mensen zo lang mogelijk thuis kunnen blijven wonen.

1. Introductie

Dit hoofdstuk presenteert de aanleiding van het onderzoek, de probleemdefinitie en de onderzoeksvragen die centraal staan in dit onderzoeksproject. De relevantie van dit onderzoek en het gebrek aan kennis waaruit dit project voortkomt, worden uitgelegd. Daarnaast worden de drie centrale vragen met bijbehorende deelvragen benoemd die hieruit voortvloeien.

1.1 Aanleiding van het onderzoek

In 2016 is door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en het Ministerie van Veiligheid en Justitie (VenJ) het Thuiszitterspact gevormd. Het Thuiszitterspact heeft als doel dat in 2020 geen enkel kind langer dan drie maanden thuiszit zonder passend aanbod van onderwijs en/of zorg (Rijksoverheid, 2016). Het aantal ingeschreven leerlingen op scholen neemt toe (Rijksoverheid, 2018), echter is het aantal ingeschreven kinderen dat thuis zit nog altijd hoog. De reden dat kinderen thuis zitten en niet naar het regulier of speciaal basis- en voortgezet onderwijs gaan is erg divers en kan voortkomen uit problematieken in de thuissituatie, of omdat het kind mentaal of fysiek niet tot zijn recht komt in deze onderwijsvormen (Radema et al., 2003). Een stap die genomen is om bij te dragen aan minder thuiszitters is de komst van de Variawet, die 1 augustus 2018 is ingegaan. Deze wet biedt mogelijkheden voor meer maatwerk voor kinderen die tijdelijk niet naar school kunnen. In plaats van vrijstelling bieden aan kinderen, kunnen ze op andere manieren en locaties onderwijs volgen. Dit is altijd een tijdelijke oplossing en heeft als doel terug re-integreren in het algemene schoolsysteem (PO-Raad, 2018).

Een variant van onderwijs op maat is onderwijs op de zorgboerderij. Een zorgboerderij is niet in één definitie te omschrijven door de grote diversiteit aan zorgboerderijen, maar in veel gevallen is het een agrarisch bedrijf die mensen met een zorgvraag opvangt en voorziet van dagbesteding of arbeidstraining (Landbouw en Zorg, 2019). Toen zorgboerderijen begonnen waren ze verantwoordelijk voor de zorg en niet voor het onderwijs. Door de toenemende vraag naar onderwijs op maat zagen de zorgboeren een kans om een onderwijs tak te bieden. Met de huidige regelgeving is niet elke zorgboerderij direct geschikt voor onderwijs (Huisman et al., 2015). Dit komt onder meer door de eis van het hebben van een docent met onderwijsbevoegdheid, waar een groeiend tekort aan is. Ook de onderwijsinspectie en minister Slob (Basis- en Voortgezet Onderwijs) zien een zorgboerderij vaak niet als een passende locatie voor onderwijs (Verhoeven, 2019). Ondanks de regelgeving wil het werkveld graag inspelen op deze toenemende vraag naar onderwijs op maat. Voor zorgboeren is veel ruimte voor kwaliteitsontwikkeling op het gebied van onderwijs. De invulling van deze ontwikkeling is tot op heden weinig onderzocht.

Dit onderzoek komt voort uit een project van de Wetenschapswinkel van Wageningen Universiteit genaamd 'Ontwikkeling en professionalisering van onderwijs op de boerderij: leerarrangementen in het groen'. Een groep van vijftien zorgboeren die onderwijs bieden, is naar de Wetenschapswinkel gestapt om meer informatie te krijgen over welke strategieën kunnen bijdragen aan het realiseren van een professionele, effectieve en duurzame sector van onderwijs op zorgboerderijen. Er is echter nog weinig bekend over 'de onderwijs boerderij sector' en er resten nog veel vragen, zoals: 'Wie is verantwoordelijk voor het onderwijs dat geboden wordt op deze zorgboerderijen? Hoe ziet dit onderwijs eruit? Wie financiert dit? Welke betrokken partijen zijn er en op welke manier dragen zij bij?'

Het doel van dit onderzoek is om bij te dragen aan meer kennis over onderwijs op zorgboerderijen en inzicht te krijgen in de verschillende samenwerkingen met betrekking tot het onderwijs. Door middel van exploratieve casestudies worden de bijkomende knelpunten en succesfactoren in de ontwikkeling van onderwijs op zorgboerderijen als professionele sector in kaart gebracht. Dit onderzoeksproject is onderdeel van het langlopende project van de Wetenschapswinkel en zal uiteindelijk worden meegenomen in het complete adviserende onderzoeksrapport, dat naar verwachting begin 2020 wordt geschreven door de Wetenschapswinkel. Uiteindelijk kunnen de resultaten van dit project dienen als basis voor verder te ontwikkelen strategieën.

1.2 Probleemdefinitie

Er is een gebrek aan kennis over wat onderwijs op de zorgboerderij inhoudt en hoe de verschillende betrokken partijen samenwerken. Wat wel bekend is aan vormen van onderwijs op zorgboerderijen is erg gevarieerd, waardoor geen duidelijk beeld geschapen wordt. Tevens is onduidelijk hoe regionale en landelijke organisaties van zorgboeren betrokken zijn bij onderwijs op zorgboerderijen en of ze willen en kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van een professionele onderwijs boerderij sector. Door meer kennis te vergaren over de verschillende praktijken en samenwerkingen kan meer inzicht gecreëerd worden in de knelpunten en succesfactoren bij het realiseren van onderwijs op zorgboerderijen. Een knelpunt wordt in dit onderzoek gedefinieerd als punt waar moeilijkheden zitten en wat het proces laat vastlopen. Een succesfactor wordt in dit onderzoek gedefinieerd als een essentiële variabele in de bevordering van het proces. Het in kaart brengen van bovengenoemde factoren helpt zorgboeren bij het genereren van een groter draagvlak en het verkrijgen van meer erkenning voor onderwijs op de zorgboerderij. Uiteindelijk draagt dit bij aan de professionalisering van de sector als geheel.

1.3 Onderzoeksvragen

Naar aanleiding van bovengenoemde probleemdefinitie zijn wij tot de volgende 3 centrale vragen gekomen met bijbehorende deelvragen. Deze worden beantwoord aan de hand van 5 casestudies. De uitgewerkte methode voor het beantwoorden van de vragen wordt toegelicht in hoofdstuk 3.

Centrale vraag 1: Hoe ziet het onderwijs op zorgboerderijen eruit?

Centrale vraag 2: Hoe verlopen samenwerkingen rondom zorgboerderijen die onderwijs bieden?

Deelvraag 1: Hoe verlopen samenwerkingen met regionale en landelijke organisaties van zorgboeren?

Deelvraag 2: Hoe verlopen samenwerkingen met gemeenten?

Deelvraag 3: Hoe verlopen samenwerkingen met scholen?

Centrale vraag 3: Welke knelpunten en succesfactoren worden geïdentificeerd door de betrokken partijen?

2. Achtergrondinformatie

In dit hoofdstuk wordt een verkenning van grijze literatuur gepresenteerd rondom onderwijs op de boerderij en wet- en regelgeving. Er wordt informatie verschaft over wat onderwijs op de zorgboerderij inhoudt. Dit is ter verduidelijking van het centrale concept waar dit onderzoek op ingaat. Daarnaast wordt de relevante wet- en regelgeving op landelijk en lokaal niveau besproken. Dit geeft inzicht in het juridische klimaat rondom onderwijs op de zorgboerderij.

2.1 Het concept 'Onderwijs op de zorgboerderij'

In dit onderzoek wordt gekeken naar onderwijs op de zorgboerderij. Hiermee wordt niet een extensief karakter bedoeld zoals dagbesteding of dagexcursies vanuit de school met educatieve doeleinden. Met onderwijs op de zorgboerderij wordt het intensieve karakter bedoeld; namelijk het geven van onderwijs als tijdelijke vervanging van onderwijs op het reguliere- of speciaal onderwijs omdat de leerling daar niet tot zijn recht komt. Onderwijs op de zorgboerderij is een vorm van onderwijs op maat. Dit wordt in de maatschappij ook wel adaptief onderwijs genoemd. Dit houdt in dat scholen en leerkrachten rekening houden met de verschillen tussen leerlingen. Niet elk kind leert op dezelfde manier en dus komt niet elk kind tot zijn recht in de reguliere of speciale vormen van basis- en voortgezet onderwijs. In officiële instanties wordt vooral gewerkt met de term onderwijs op maat (Blok, 2004), daarom wordt dit aangehouden in dit project.

Uit een uitleg van het hierboven genoemde concept vloeit de vraag; 'Wat maakt de zorgboerderij een geschikte leeromgeving of juist niet?' Uit een onderzoek van Wageningen Universiteit en DLO (Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek) is gebleken dat een boerderij een geschikte omgeving is voor ontwikkeling van kinderen. Door mee te helpen in de activiteiten op de boerderij, leren ze spelonderwijs en ontwikkelen ze essentiële vaardigheden. Dit kunnen sociale vaardigheden zijn maar ook werkhouding en zelfbeeld. Hieruit volgt dat de boerderij als leeromgeving een verrijking kan zijn voor de ontwikkeling stimulansen (Schuler, 2010). Daarnaast heeft een literatuurstudie naar de effecten van dieren op mensen aangetoond dat dieren een positief effect hebben op de gezondheid van de mens, dit uit zich in een afname van depressie en promotie van fysieke beweging (O'Haire, 2010). Ook heeft een uitgebreide analyse van 250 studies aangetoond dat Animal Assisted Therapy goede resultaten geeft in voornamelijk vier gebieden: autisme spectrum symptomen, medische problemen, gedragsproblemen en op emotioneel vlak (Nimer, 2007). Deze resultaten ondersteunen het positieve effect van de boerderij als leeromgeving en nodigen uit tot meer onderzoek naar deze vorm van onderwijs.

2.2 Landelijke en lokale wet- en regelgeving

De laatste jaren zijn er veel ontwikkelingen geweest omtrent zorg en onderwijs. In dit onderzoek zijn vooral de komst van de Wet passend onderwijs en de transities van de jeugdhulp en de zorg van belang. Daarnaast biedt de komst van de Variawet mogelijkheden voor onderwijs op maat.

Passend onderwijs

Tijdens het kabinet Rutte II is de Wet passend onderwijs ingevoerd. Passend onderwijs betekent: "Alle leerlingen moeten een plek krijgen op een school die past bij hun kwaliteiten en hun mogelijkheden (Rijksoverheid, z.d. a)". Hiermee wil de overheid onder andere bereiken dat ieder kind een passende plek in het onderwijs krijgt. Eén van de belangrijkste elementen uit deze wet is het feit dat scholen een zorgplicht hebben, waarbij ze samenwerken met andere scholen in regionale samenwerkingsverbanden (Rijksoverheid, z.d. c). Deze wet, die sinds 1 augustus 2014 van kracht is, gaat over het stelsel van voorzieningen voor kinderen die aanvullende ondersteuning nodig hebben. Scholen zijn verplicht om voor leerlingen die niet op hun school terecht kunnen een andere school binnen het samenwerkingsverband te vinden. Binnen het samenwerkingsverband wordt een ondersteuningsplan gemaakt, waarin kaart wordt gebracht wat voor ondersteuning scholen te bieden hebben. Ook worden hierin afspraken gemaakt tussen schoolbesturen over extra ondersteuning, wat besproken moet worden met de gemeente (VNG, z.d.).

Gemeenten hebben de plicht om onderwijs en gemeentelijke zorginstellingen op elkaar af te stellen bij individuele casussen. De gemeente is namelijk verantwoordelijk voor

“Het toezicht op de naleving van de leerplicht en de RMC-functie, leerlingenvervoer en onderwijshuisvesting. En ook voor andere zaken die nauw samenhangen met passend onderwijs zoals de functie ‘begeleiding’ in de AWBZ (in de WMO), de jeugdzorg (in de Jeugdwet) en de gecombineerde regeling voor de onderkant van de arbeidsmarkt (in de Participatiewet) (VNG, z.d.)”.

De RMC-functie staat voor “Regionale Meld- en Coördinatiefunctie voortijdig schoolverlaten” (Ingrado, z.d.). AWBZ betekent Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten, WMO voor Wet maatschappelijke ondersteuning (Zorgwijzer, 2014).

Tegelijkertijd met de Wet passend onderwijs zijn ook de transities van de jeugdhulp en de zorg ingevoerd. Dit is sterk gerelateerd aan passend onderwijs en de verschillende stelsels sluiten nog niet altijd op elkaar aan (Rijksoverheid, z.d. a).

Jeugdwet

Sinds 1 januari 2015 is de Jeugdwet van kracht, waarbij de gemeenten verantwoordelijk geworden zijn voor de jeugdzorg (GGZNederland, z.d.). Naast dat gemeenten nu verantwoordelijk zijn voor alle vormen van jeugdhulp, hebben ze nu ook jeugdhulpplicht. Hierdoor zijn gemeenten niet alleen verantwoordelijk, maar zijn ze ook verplicht zijn om jeugdhulp en ondersteuning te bieden. Dit bestaat onder andere uit de taak om “een beleidsplan voor preventie, ondersteuning, hulp en zorg opstellen” en om “de samenwerking met andere sectoren zoals zorg, onderwijs, politie en justitie” te zoeken (Rijksoverheid, z.d. b). Omdat de wijzigingen van Passend onderwijs en jeugdzorg veel raakvlakken hebben, was het de bedoeling dat deze ook op een samenhangende manier uitgevoerd zouden worden door gemeenten (Movisie, 2015). De plannen van de gemeenten op het gebied van jeugdhulp moeten daarom ook worden afgestemd met het samenwerkingsverband van schoolbesturen, die samen een plan moeten maken om jeugdhulp en passend onderwijs te organiseren (NJI, z.d.).

De transitie van de jeugdzorg heeft echter tot veel discussies geleid. Extra verantwoordelijkheden, zoals de jeugd-GGz (jeugd geestelijke gezondheidszorg), komen namelijk bovenop de al bestaande taken van de gemeente (Movisie, 2015). Daarnaast zijn er ook grote tekorten bij de gemeenten, doordat er meer jongeren in de jeugdzorg zitten, terwijl het ontbreekt aan de extra financiering van het Rijk (VNG, 2019).

Variawet

Recentelijke wetgeving biedt nieuwe mogelijkheden voor het geven van onderwijs op zorgboerderijen. Sinds 1 augustus 2018 is namelijk de Variawet van kracht. Deze wet maakt het mogelijk om meer maatwerk te bieden voor alle kinderen die tijdelijk geen onderwijs kunnen volgen in het regulier of speciaal basis- en voortgezet onderwijs (PO-Raad, 2018). In principe moeten alle kinderen volgen op school, maar sommige kinderen kunnen dit niet of alleen een beperkt aantal uren vanwege psychische of lichamelijke beperkingen. Met de komst van de Variawet kan afgeweken worden van het minimumaantal uren onderwijstijd en kan een onderwijsprogramma op maat gemaakt worden. Hiervoor moet het bevoegd gezag wel toestemming krijgen van de onderwijsinspectie, waarbij een ontwikkelingsperspectief (OPP) gemaakt moet worden (Onderwijsinspectie, z.d.). De mogelijkheid tot het volgen van deelonderwijs moet voorkomen dat kinderen die niet volledig naar school kunnen, een vrijstelling van de leerplicht krijgen en volledig thuis komen te zitten. Wel is het uitgangspunt dat de uitzondering tijdelijk is en kinderen uiteindelijk zullen re-integreren op een school (PO-Raad, 2018).

3. Methodologie

Dit hoofdstuk presenteert de methodologie voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Het gaat in op het type onderzoek dat gedaan is en op welke manier deze is uitgevoerd. Daarnaast wordt informatie gegeven over de instrumenten, de doelgroepen van het onderzoek en de betrouwbaarheid en validiteit. Het hoofdstuk sluit af met een uiteenzetting van de methodes voor dataverzameling en data-analyse.

3.1 Type onderzoek: Kwalitatieve case study

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen is gekozen voor het gebruik van kwalitatieve methoden, omdat dit het beste past bij het doel van dit onderzoek: het bijdragen aan kennis over onderwijs op de zorgboerderij en bijkomende knelpunten en succesfactoren. Binnen het brede scala aan kwalitatieve methoden is gekozen voor een explorerende *case study*. Hoewel bij een case study ook gebruik kan worden gemaakt van een mix van kwalitatieve en kwantitatieve methoden (Stake, 2005), is vanwege het korte tijdsbestek gekozen voor een kwalitatieve case study. Een kwalitatieve case study is geschikt voor dit specifieke onderzoek, omdat deze methode goed kan worden ingezet om complexe fenomenen binnen de eigen context te onderzoeken (Baxter & Jack, 2008). Ook biedt het de mogelijkheid om één of een aantal eenheden diepgaand te bestuderen en deze in relatie met elkaar of tot de context te brengen. Er is gekozen voor een explorerende case study, omdat er weinig voorkennis is van het probleem en dit kan dienen als vooronderzoek voor toekomstige onderzoeken (Swanborn, 1994). Voor dit onderzoek worden meerdere cases bestudeerd, daarom is er sprake van een meervoudige case study (Yin, 1994, p. 44). Het doel van een meervoudige case study is om de bevindingen van de verschillende cases te vergelijken, een totaalbeeld te schetsen en op grond daarvan conclusies te formuleren.

3.2 Doelgroepen

Er zijn verschillende betrokken partijen met betrekking tot onderwijs op zorgboerderijen. De belangrijkste betrokken partijen zijn 'het kind' en de ouders. Deze vallen wegens praktische en ethische overwegingen buiten de scope van het onderzoek. Ook het 'samenwerkingsverband' waar scholen mee samenwerken valt buiten de scope van het onderzoek. Dit was wegens tijdsbeperkingen, maar deze betrokken partijen zijn wel belangrijk. Scholen kunnen zich aansluiten bij een samenwerkingsverband. Binnen een samenwerkingsverband worden afspraken gemaakt over hoe onderwijs op maat het beste georganiseerd kan worden voor leerlingen. Deze afspraken worden vastgelegd in een ondersteuningsplan. In het ondersteuningsplan staat onder andere de wijze van toelating (Plein013, z.d.). Daarnaast hebben de overheid en de politiek invloed op de ontwikkelingen rondom onderwijs op, maar ook zij zijn geen onderdeel van het onderzoek. In het vervolg van het verslag wordt met 'samenwerkingsverband' geduid op de samenwerkingen tussen scholen.

Voor dit onderzoek zijn verschillende partijen benaderd (zie paragraaf 3.5) om een goed beeld te schetsen van de samenwerkingen, knelpunten en succesfactoren rondom zorgboerderijen die onderwijs bieden. De verschillende betrokken partijen voor dit onderzoek zijn de volgende:

- **Zorgboerderijen die onderwijs bieden:** Zorgboeren op zorgboerderijen zijn explorerend in wat de mogelijkheden zijn om passend onderwijs te bieden op de boerderij. Er is veel vraag naar onderwijs op de zorgboerderij, maar er zitten haken en ogen aan het realiseren van een geschikte en erkende leeromgeving. Daarnaast is niet iedere boerderij geschikt voor het bieden van onderwijs.
- **Scholen:** Scholen hebben met dit onderwerp te maken, omdat zij verantwoordelijk zijn om ieder (bij hun ingeschreven kind) te voorzien van onderwijs. Wanneer een kind bij een school ingeschreven staat, krijgt de school hier geld voor van de overheid. Wanneer een kind niet functioneert in het onderwijs, moet gezien de huidige wet- en regelgeving een ander passende oplossing worden gezocht: 'passend onderwijs'.
- **Gemeenten:** Gemeenten hebben met dit onderwerp te maken, omdat zij de verantwoordelijkheid hebben over jeugdzorg. Dit betekent dat de gemeente de zorg op zorgboerderijen hoort te financieren. Aan de andere kant is de gemeente ook

verantwoordelijk voor de leerplicht. Zij moeten ervoor zorgen dat iedereen onderwijs krijgt of een vrijstelling van leerplicht heeft, alleen is dit laatste niet gewenst.

- **Regionale organisaties:** Regionale organisaties van zorgboeren hebben met dit onderwerp te maken omdat ze een visie hebben over het bieden van onderwijs op zorgboerderijen en hier eventueel ondersteuning kunnen bieden. Onder de regionale organisaties vallen in totaal 824 zorgboeren. Regionale organisaties met een inkoopfunctie sluiten contracten met gemeenten en zorgkantoren. Ze zijn aansprakelijk voor de geleverde zorg op de zorgboerderij. De andere regionale organisaties die geen inkoopfunctie hebben zijn alleen belangenbehartigers. De provinciale organisaties zijn aangesloten bij de landelijke federatie (Directeur Federatie Landbouw en Zorg, persoonlijke communicatie, 18 juni 2019).
- **Federatie Landbouw en Zorg (FLZ):** FLZ is de landelijke brancheorganisatie voor landbouw en zorg. Ze hebben met dit onderwerp te maken, omdat ze op hoger niveau kunnen lobbyen en overzicht hebben van de praktijken die op een zorgboerderij worden uitgevoerd. De federatie is eigenaar van het kwaliteitskeurmerk voor zorgboerderijen. Dit betekent dat een zorgboerderij aangesloten moet zijn bij een regionale organisatie die lid is van de federatie. Wanneer dit niet zo is komt een zorgboerderij niet in aanspraak voor een kwaliteitswaarborg. Er vallen 16 regionale organisaties van zorgboeren onder de federatie (Federatie Landbouw en Zorg, z.d.).

Binnen deze partijen worden 5 cases onderscheiden, de boerderijen met omliggende betrokken partijen worden als één case behandeld. Daarnaast behandelen worden de regionale en landelijke organisaties apart. Dit betekent dat er uiteindelijk 5 cases en 3 overige doelgroepen zijn, namelijk:

- Case 1: Zorgboerderij 1; 2 zorgboeren (tevens eigenaren) gesproken
- Case 2: Zorgboerderij 2; 1 zorgboer (tevens eigenaar) en 2 docenten gesproken
- Case 3: Zorgboerderij 3; 1 zorgboer (tevens eigenaar) gesproken
- Case 4: Zorgboerderij 4; 1 zorgboer (tevens eigenaar) gesproken
- Case 5: Zorgboerderij 5; 1 eigenaar centrum gesproken
- Regionale organisatie A; directeur gesproken
- Regionale organisatie B; 2 coördinatoren gesproken
- Landelijke organisatie; directeur gesproken

Wegens privacyoverwegingen kunnen de namen van de verschillende zorgboeren en regionale organisaties niet worden genoemd. Deze boerderijen zijn deels random en deels selectief gekozen uit een bestand met boeren die positief staan tegenover verder onderzoek naar onderwijs op de zorgboerderij. Dit bestand is verkregen via dr. ir. Jan Hassink van Wageningen Universiteit. Er zijn een aantal zorgboerderijen benaderd via e-mail, de boerderijen die snel positief reageerden zijn telefonisch benaderd om een interview in te plannen. De regionale organisaties zijn selectief gekozen uit een lijst met regionale organisaties waarbij rekening is gehouden met een realistische afstand tot Wageningen in verband met het korte tijdsbestek. Daarnaast is deze keuze gebaseerd op de benaderde zorgboerderijen om ervoor te zorgen dat deze voornamelijk vallen onder één van de organisaties.

3.3 Onderzoeksinstrumenten

Bij kwalitatief onderzoek is de onderzoeker zelf een instrument. In dit onderzoek zijn de zes verschillende onderzoekers de instrumenten geweest voor het uitvoeren van open *semigestructureerde interviews*. Door de interviews gedeeltelijk te structureren aan de hand van *topic lists* is geprobeerd om gerichte vragen te stellen aan de verschillende participanten om zo de vergelijkbaarheid van de informatie te verhogen (Boeije, 2005). De topic lists zijn opgesteld aan de hand van de onderzoeksvragen en op basis van het onderzoek van Last (2018). Ook is er een algemene introductie voor bij de interviews opgesteld, de algemene introductie en topic lists zijn bijgevoegd in bijlage I. Voor elk interview is informatie opgezocht over de betreffende case, om meer diepte aan te brengen in het interview. Er is echter rekening gehouden met mogelijke andere interessante invalshoeken die niet vooraf zijn opgenomen in de topic lists, om ruimte te bieden aan de participanten voor het verschaffen van informatie die zij belangrijk vinden. Semigestructureerde interviews bieden ook de mogelijkheid om door te vragen naar verdere informatie, of wanneer het antwoord te kort of onduidelijk was. Een semigestructureerd interview biedt ook een richtlijn voor de duur van het gesprek, waarbij geprobeerd is de interviews maximaal een uur te laten duren.

3.4 Betrouwbaarheid en validiteit

Voor deze meervoudige case study is gebruik gemaakt van interviews, waarbij rekening is gehouden met de kwaliteitseisen van dit instrument. In deze paragraaf wordt ingegaan op de betrouwbaarheid en validiteit van het gebruik van semigestructureerde interviews in dit specifieke onderzoek om de mate van subjectiviteit en interpretatie zoveel mogelijk te verkleinen.

Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid van onderzoek heeft te maken met de reproduceerbaarheid; zouden bij herhaling van het onderzoek vergelijkbare resultaten naar voren komen (Bryman, 2008)? Waar bij kwantitatieve methodes gebruik wordt gemaakt van harde cijfers en feitelijke data, wordt er bij kwalitatieve methodes gebruik gemaakt van perspectieven, waarbij interpretatie van de onderzoeker een grote rol speelt. Dit heeft als gevolg dat de betrouwbaarheid van kwalitatieve methodes in de regel lager ligt dan bij kwantitatieve methodes en dus een hogere mate van subjectiviteit bevat (Kirk & Miller, 1986). Toch is geprobeerd de betrouwbaarheid te versterken door middel van een aantal maatregelen:

- Bewaking van de objectiviteit, waarbij het belangrijk is neutraal te blijven en vragen neutraal te stellen
- Kritische blik
- Goede archivatie en analyse van de data
- Het bekijken en vergelijken van de resultaten door zes verschillende onderzoekers

Er zijn altijd meerdere onderzoekers bij de interviews aanwezig geweest. De interviews zijn opgenomen en getranscribeerd door een van de onderzoekers. Daarna zijn de transcripten gecontroleerd door zowel een andere onderzoeker als de geïnterviewde zelf. De geïnterviewde heeft de ruimte gekregen akkoord te gaan met de geschreven tekst en ook opheldering te geven waar nodig. Op deze manier weten de onderzoekers zeker dat er geen onduidelijkheid is over de uitspraken die gedaan zijn door de geïnterviewden.

Interne- en externe validiteit

De validiteit betreft de mate waarin gemeten wordt wat er moet worden gemeten, wat inhoudt of er wel de juiste vragen worden gesteld om de juiste informatie te vergaren (Baarda, Goede & Middelburg, 2007). De meetvaliditeit heeft betrekking op het onderzoeksinstrument. In dit geval zijn de topic lists nagekeken door de verschillende onderzoekers, maar ook door een gespecialiseerde op het gebied van zorgboerderijen. Ook is de topic list samengesteld op basis van een eerder onderzoek, zie paragraaf 3.3.

De interne validiteit betreft de geloofwaardigheid van het onderzoek (Kirk & Miller, 1986). De volgende 3 elementen kunnen bijdragen aan de interne validiteit:

- Zoeken naar ontkrachtend bewijs
- Beoordeling onderzoeksparticipanten
- Triangulatie

Met deze factoren is rekening gehouden bij de uitvoer van het onderzoek. Alle participanten wisten van tevoren waar het onderzoek over zou gaan en zijn open en eerlijk geweest tijdens de interviews. Veel van de zorgboeren hebben aangegeven openheid erg belangrijk te vinden. Daarnaast is er vooronderzoek gedaan waardoor de onderzoekers gerichte en diepe vragen konden stellen en kritisch konden doorvragen. Er is geen sprake van triangulatie, dit wordt verder toegelicht in hoofdstuk 6.

De externe validiteit betreft de generaliseerbaarheid van het onderzoek, wat betekent dat het onderzoek te generaliseren is over verschillende cases. Bij kwalitatief onderzoek is de externe validiteit vaak lager dan bij kwantitatief onderzoek, omdat met kleinere groepen participanten wordt gewerkt. Toch is geprobeerd rekening te houden met de externe validiteit door boeren verspreid over het land te benaderen. Echter, wordt niet verwacht dat dit een beeld geeft van alle zorgboerderijen waar onderwijs wordt geboden: dit onderzoek biedt voornamelijk inzichten in de geïnterviewde cases (Golafshani, 2003). Er wordt verder ingegaan op het behalen van de interne- en externe validiteit in hoofdstuk 6.

Tijdens het onderzoek is rekening gehouden met ethische kwesties. Zo deden alle participanten vrijwillig mee en konden ze op elk gewenst moment de geluidsopname onderbreken of aangeven iets niet verwerkt te hebben in het transcript of het verdere onderzoek. Daarnaast wordt anonimiteit

niet gegarandeerd vanwege de specifieke activiteiten van de cases, maar wordt wel geprobeerd deze zo goed mogelijk te waarborgen (Baarda, et al., 2013).

3.5 Dataverzameling

Voor de procedure van dataverzameling is een stappenplan gevolgd waarin 5 fases te onderscheiden zijn, namelijk: (1) Het vinden van participanten, (2) het benaderen van participanten, (3) het voorbereiden van de interviews en (4) het afnemen van de interviews en (5) de nazorg.

Fase 1: Het vinden van participanten

- **Stap 1:** Benaderen Jan Hassink voor contactgegevens van mogelijke participanten
- **Stap 2:** Op internet zoeken naar mogelijke participanten

Fase 2: Het benaderen van participanten

- **Stap 3:** E-mails versturen naar potentiële participanten. Er zijn in totaal 6 zorgboeren benaderd via de mail, waarvan 5 zorgboeren snel positief reageerden. Ook zijn twee regionale organisaties benaderd en de Federatie Landbouw en Zorg. In deze mail is gevraagd of er interesse is in het deelnemen aan het onderzoek en of de onderzoekers dan telefonisch contact met de zorgboerderij of organisatie op mocht nemen. Ook wordt er in de mail naar zorgboeren gevraagd of de zorgboeren contactgegevens hebben van scholen en gemeenten waarmee ze samenwerken, zodat deze zo snel mogelijk en direct benaderd konden worden.
- **Stap 4:** Telefoongesprekken met potentiële participanten. Tijdens het telefoongesprek is er een afspraak gemaakt met de zorgboer of organisatie, is er nogmaals gevraagd naar de contactgegevens en is gevraagd of het onderzoek opgenomen mocht worden, zodat de onderzoekers niet voor verrassingen kwamen te staan.
- **Stap 5:** Interview inplannen. Er is een geschikt moment voor zowel de onderzoeker als de zorgboer ingepland.
- **Stap 6:** Benaderen van de gemeente en de scholen via contactgegevens die verkregen zijn via de zorgboer. Dit is gebeurd in eerste instantie via de mail, bij geen reactie ook telefonisch en in sommige gevallen via linkedin. Er zijn via de mail 7 scholen en 5 gemeenten benaderd.

Fase 3: Het voorbereiden van de interviews

- **Stap 7:** Literatuurverkenning omtrent de participant. Om goed voorbereid bij een interview te komen, is er bij elke participant verkenning gedaan via de beschikbare website, om op deze manier ook specifieke vragen te kunnen stellen en geen vragen te stellen die al op andere manieren beantwoord konden worden.
- **Stap 8:** Het aanpassen van de gestandaardiseerde topic list naar een topic list die toepasbaar is op de specifieke geïnterviewde. Hiermee rekening houdende dat de kern hetzelfde blijft en er geen belangrijke vragen verloren gaan.

Fase 4: Het afnemen van interviews

- **Stap 9:** Op locatie het interview afnemen en hier een geluidsopname van maken.
- **Stap 10:** De geluidsopname transcriberen en genotuleerde versies van de interviews verzamelen

Fase 5: Nazorg

- **Stap 11:** Een klein presentje als dank voor het interview geven aan de participant
- **Stap 12:** Het transcript sturen ter goedkeuring naar de participant
- **Stap 13:** Het opsturen van de onderzoeksrapportage naar de participanten

3.6 Data-analyse

In de procedure voor het analyseren van de data, die is vergaard door middel van interviews, zijn 4 fases te onderscheiden: (1) het transcriberen van de interview data, (2) het coderen van de interview data, (3) het analyseren van de interview data en (4) het verwerken van de data

Fase 1: Het transcriberen van de interview data

- **Stap 1:** Transcriberen van de geluidsopname van het interview. Elk interview is opgenomen en daarna volledig uitgetypt in Office Word.

Fase 2: Het coderen van de interview data

- **Stap 2:** Open codes toekennen aan tekstfragmenten. Hierbij wordt er gekeken naar het transcript en worden typerende woorden toegekend aan specifieke fragmenten.
- **Stap 3:** Axiale codes toekennen aan tekstfragmenten. Nadat alles open is gecodeerd zijn overkoepelende codes toegekend. Hieruit zijn meer specifieke thema's gekomen. Voor het open en axiaal coderen is er gebruik gemaakt van Microsoft Word, omdat niet alle onderzoekers ervaring hebben met het gebruik van kwalitatieve dataverwerkingsprogramma's.

Fase 3: Het analyseren van de interview data

- **Stap 4:** Plenair de codes bespreken en samenvoegen van codes om een overzicht te creëren van de verschillende codes.
- **Stap 5:** Tekstfragmenten met dezelfde codes vergelijken in overeenkomsten en verschillen
- **Stap 6:** Analyseren van de resultaten uit voorgaande stap, verbanden zoeken en hier thema's aan koppelen.

Fase 4: Verwerken van verkregen inzichten

- **Stap 7:** De verkregen inzichten verwerken tot een resultatenhoofdstuk. In het resultaten hoofdstuk worden de verschillende centrale- en deelvragen gebruikt als leidraad.
- **Stap 8:** Conclusies en aanbevelingen formuleren op basis van voorgaande analyse

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. De paragrafen volgen de structuur van de centrale vragen en per vraag worden de relevante cases behandeld met een bijbehorende visualisatie. Dit is vormgegeven in een factsheet zie Bijlage II.

4.1 Het onderwijs op zorgboerderijen

Deze paragraaf geeft antwoord op centrale vraag 1: "Hoe ziet het onderwijs op zorgboerderijen eruit?" Aan het begin worden de zorgboeren individueel geïntroduceerd. Hierna wordt per thema verteld over de leerlingen op de zorgboerderijen, de invulling van het onderwijs dat gegeven wordt, de docenten, de professionele hulpverleners, de andere aanwezigen op de zorgboerderij, de financiering en de visie. Deze resultaten worden gevisualiseerd in een factsheet.

Introductie zorgboerderijen

De zorgboeren van case 1 zijn dertien jaar geleden gestart met de zorgboerderij. Vroeger waren er melkkoeien op de boerderij, maar die zijn inmiddels verdwenen. Tegenwoordig zijn er vleeskoeien, en paarden en pony's die ook worden ingezet bij therapieën. Ook zijn er andere kleinere dieren zoals geiten, kippen, honden en katten. Zowel kinderen als volwassenen met een hulpvraag komen op de zorgboerderij. Al bij de opstart van de zorgboerderij zagen de eigenaars dat zo'n 65 jongens en meiden thuis zaten zonder onderwijs. De eigenaren maakten zich daar druk om daarom zijn ze zeven jaar geleden begonnen met een soort 'time out' op de boerderij voor deze jongeren die vastlopen op school en thuis zitten zonder onderwijs.

De zorgboerderij van case 2 is opgezet als bedrijf nadat de boerderij was overgenomen van de ouders van de zorgboerin. In 2011 zijn ze begonnen met een bedrijfsplan en hebben zo financiering gekregen van de bank. Het doel van het onderwijs op de zorgboerderij is om leerlingen uiteindelijk weer terug te krijgen op school. De eigenaar van het bedrijf heeft 2 zorgboerderijen. Ze bieden onderwijs op maat, ze kijken per kind waar het op dit moment is qua niveau en stellen dan een doel. Er zijn verschillende dieren op de boerderij, waaronder paarden, varkens, kippen, alpaca's en honden. Deze dieren worden ingezet bij een psychische hulpvraag, maar worden niet of nauwelijks gebruikt voor het onderwijs.

De zorgboerderij van case 3 is gestart als individuele praktijk in 2004. Met een achtergrond in onderwijs en een stage in het buitenland bij een 'riding center', was het enthousiasme groot voor een andere vorm van onderwijs voor kinderen die niet in het reguliere systeem paste. Al snel had de leerplichtambtenaar meerdere kinderen voor de praktijk. Door de groei van het bedrijf werd het aansluiten bij een belangenorganisatie nodig. Sinds 2013 is de praktijk een officiële zorgboerderij. Een andere vorm van onderwijs die hier wordt gegeven is paardentherapie. Dit houdt in dat alles wordt geleerd op, om, over en met het paard. De zorgboerderij is een multidisciplinair team met een focus op de inzet van dieren bij het proces van de leerling, wat zowel een therapeutische als faciliterende functie kan hebben. Naast paarden zijn ook honden, katten en kippen aanwezig.

De zorgboerderij van case 4 is dertien jaar geleden ontstaan vanuit de eigen ervaring binnen het onderwijs en het organiseren van dagbestedingen voor jongeren. De zorgboeren signaleerden dat dagbesteding vaak niet aansloot bij bijvoorbeeld mensen met autisme of mensen die om sociale omstandigheden niet goed in hun vel zitten. Vanuit de overtuiging dat meer beleving en creatieve vorming in de buitenwereld ligt, is de zorgboerderij gestart. Er werd gestart met dagbestedingen, activiteiten en logeerweekenden en langzaamaan ontstond daaruit de vraag naar doordeweekse opvang en activiteiten. Hierdoor is de zorgboerderij begonnen met het begeleiden van educatieve vaardigheden voor jongeren. Op de zorgboerderij zijn paarden aanwezig, maar ook kleinere dieren zoals geiten, kippen, honden, katten en reptielen hebben een plekje op de boerderij.

Case 5 is in de basis een pedagogisch centrum en sinds 2010 ook een 'onderwijszorgboerderij'. De eigenaresse was docente op een cluster 4 school en zag met excursies naar de boerderij het positieve effect dat dit had op de leerlingen. De leerlingen waren tijdens deze excursies rustiger en extra begeleiding was niet nodig. Op basis hiervan heeft ze zich verder gespecialiseerd en verschillende opleidingen gevolgd. Vanaf het begin is het al een pedagogisch centrum, wat later is uitgebreid met allemaal extra producten, waaronder een zorg-onderwijs combinatie. Naast de zorg-onderwijs combinatie biedt het centrum ook dagbesteding en gespecialiseerde naschoolse opvang en

paardentherapie. Naast paarden heeft het pedagogisch centrum ook andere dieren zoals geiten, kippen, alpaca's en honden.

Uit deze 5 cases blijkt dat alle boerderijen zijn gestart vanuit de observatie dat er een onvervulde behoefte was naar een alternatieve leeromgeving voor kinderen en jongeren met diverse problematieken die op school niet tot hun recht komen. Daarnaast zijn er twee boerderijen die de dieren actief inzetten als leermethode. Eén van de cases identificeert zich meer als pedagogisch centrum dan een zorgboerderij.

Leerlingen

De leerlingen op de zorgboerderijen variëren tussen de leeftijd 4 en 18. Op de zorgboerderijen komen zowel leerlingen van regulier- als speciaal onderwijs. Dit zijn leerlingen van basis- en voortgezet onderwijs. Zo heeft case 1 een maximum van drie leerlingen, met momenteel één leerling, de tweede is op komst uit het voortgezet onderwijs. Case 2 heeft daarentegen 170 jongeren van zowel basis - als voortgezet onderwijs, waarbij verreweg de meeste uit het speciale onderwijs komen. De andere cases hebben 7 tot 20 leerlingen waarbij case 3 een mix heeft van leerlingen uit het basis- en voortgezet onderwijs en case 4 focust op voortgezet onderwijs. Bij alle cases zijn al de leerlingen nog ingeschreven bij een school, behalve bij case 2, waar ook een deel van de leerlingen uitgeschreven is bij een school. De aanleiding voor uitval van leerlingen op school is zeer gevarieerd. Bij case 1 zijn voornamelijk leerlingen met autismespectrumstoornis (ASS), maar ook ADHD en hechtingsstoornissen. De leerlingen van case 2 hebben allerlei soorten problematieken en de zorgboer is niet gefocust op één problematiek. Bij case 3 komen alleen leerlingen met internaliserende problematieken. Case 4 heeft ook variëteit in problematieken van leerlingen, zoals gedragsproblemen, angststoornissen en medische redenen. Bij case 5 komen hoofdzakelijk leerlingen met gedragsproblemen.

Een verschil is dat bij case 1 en 4 de focus voornamelijk ligt op leerlingen van het voortgezet onderwijs. Het aantal leerlingen per zorgboerderij varieert sterk in de vijf cases. Alle cases ontvangen kinderen en jongeren met mentale problematieken. Bij de meeste zorgboerderijen staan kinderen nog ingeschreven bij een school, op één uitzondering na. Daarnaast blijkt dat de meeste zorgboerderijen kleinschalig werken, behalve één van onze cases.

Invulling onderwijs

Het onderwijs op de zorgboerderijen wordt op verschillende manieren ingevuld. Bij case 1 is de school leidend in de lesmethoden van het kind. De zorgboeren bemoeien zich niet met het stukje onderwijs, maar bieden alleen de ruimte waar het onderwijs door een leerkracht gegeven kan worden. De leerlingen die komen hebben eerst een tijd geen onderwijs om volledig tot rust te komen, maar dit wordt langzaam uitgebreid vanaf een uurtje les, naar mogelijk een dagdeel of meer tijd per week. De zorgboeren zijn verantwoordelijk voor het zorggedeelte, waar kinderen vaak 1-op-1 begeleiding ontvangen. De boerderij en de dieren worden voornamelijk ingezet bij het zorggedeelte, niet per se bij het onderwijs.

Ook bij case 2 worden de verschillende dieren op de boerderij niet of nauwelijks ingezet bij het onderwijs, maar wel bij een psychische hulpvraag. In sommige gevallen krijgen de jongeren lesmethodes van school mee, die dan als leidraad dienen. In andere gevallen hebben de kinderen geen lesmethode van school en gebruiken de docenten van de zorgboerderij eigen lesmethoden. In de toekomst willen ze toe naar één lesmethode. Op de zorgboerderij wordt onderwijs op maat geboden, waarbij per kind een doel wordt gesteld aan de hand van het huidige niveau. Er wordt veel gefocust op rekenen, lezen en schrijven. De jongeren krijgen een halfuur of een uur per dag les in een klaslokaal. Examens worden aangevraagd via het BRIN-nummer (Basisregistratie Instellingen nummer) van een andere school en gemaakt op de boerderij. Op deze manier kunnen leerlingen deelcertificaten halen. De lengte van het leertraject per kind is verschillend en kan variëren van een paar weken tot een paar jaar. De zorgboerderij en school overleggen samen of het kind terug kan naar school.

Bij case 3 is de school verantwoordelijk voor al het lesmateriaal en het beoordelen daarvan. De begeleiding op de zorgboerderij helpt alleen met het door school geleverde lesmateriaal, ze geven zelf geen onderwijs. Wel wordt door hen begeleiding op sociaal en emotioneel vlak geboden. Ook maken alle leerlingen een weekprogramma, voor het inplannen van activiteiten, onderwijs, zelfredzaamheid onderdelen en groepsactiviteiten. Een alternatieve vorm van onderwijs die aangeboden wordt is onderwijs ter paard. Dit houdt in dat geleerd wordt met, op, over of rondom het paard. Daarnaast ziet de zorgboer positieve effecten op het cognitieve van de leerlingen wanneer die in beweging is op het paard.

Bij case 4 wordt geen officieel onderwijs gegeven. Er is echter doordeweekse opvang van jongeren, aan wie wel educatieve vaardigheden wordt geboden. Deze jongeren staan ingeschreven op een school, maar er is weinig contact en samenwerking met de scholen, waardoor weinig lesmateriaal van scholen gebruikt wordt. Daarentegen gebruiken ze de boerderij als leer methode of helpen ze bij huiswerk. De boerderij wordt als leeromgeving ingezet, met een benadering die gericht is op de beleving. Voorbeelden hiervan zijn het voorlezen op een paard, het luisteren van een podcast of het rekenen met praktische elementen van de boerderij, zoals het berekenen van voer.

Bij case 5 is op de zorgboerderij een duidelijke scheiding tussen zorg en onderwijs, waarbij de boerderij echt is voor het zorggedeelte. Het onderwijs wordt gegeven in een klaslokaal, waar weinig elementen van de boerderij gebruikt worden. De standaardverdeling in het klaslokaal is acht kinderen met drie begeleiders. Begeleiding kan in sommige gevallen ook individueel zijn. Sommige leerlingen nemen hun eigen lesmateriaal van de school mee, terwijl anderen een aangepaste methode krijgen van de docenten in dienst op het centrum. Het leerproces van de leerlingen is constant gericht op executieve functies. Alle leerlingen komen maximaal vijf dagdelen per week. Leerlingen zitten er variërend van drie maanden tot een jaar. Wanneer leerlingen er drie maanden zitten is het meestal een time-out functie en zal de leerling ongeveer 20% zorg hebben en 80% onderwijs. Wanneer er een leerling binnenkomt voor een jaartraject dan wordt het jaar verdeeld in periodes van tien weken. Waarin in de eerste fase, de wenperiode, de verhouding ongeveer 20% onderwijs en 80% zorg is. Daarna worden er elke tien weken evaluatiegesprekken gehouden en worden er nieuwe doelen opgesteld met de leerling.

De meeste zorgboerderijen blijken de school leidend te hebben met betrekking tot het lesmateriaal van de kinderen. Daarnaast geven vier van de vijf cases aan een duidelijk scheiding tussen onderwijs en zorg op de zorgboerderij te hebben. Verder blijkt dat de invulling van het onderwijs sterk varieert tussen de cases met betrekking tot het aantal contacturen per dag. Daarnaast is er ook veel spreiding in de invulling van het onderwijs, bijvoorbeeld de inzet van dieren als lesmethode.

Aanwezigheid bevoegd docent

Er is een variatie tussen zorgboerderijen in de aanwezigheid van bevoegde docenten en de manier waarop ze zijn aangeleverd. Bij case 1 zijn twee docenten aanwezig, waarvan één betaald wordt door de ouders van het kind en waarbij ze op eigen initiatief op haar vrije dag naar de zorgboerderij komt en de andere docent komt vanuit de school mee. Bij case 2 zijn zeven docenten aanwezig, hiervan zijn zes docenten in dienst bij de zorgboerderij en één docent komt vanuit de school mee. Bij case 3 zijn drie docenten aanwezig. Twee van deze docenten zijn in dienst van de zorgboerderij en één docent heeft geen vast contract met de zorgboerderij. Bij case 4 zijn echter geen docenten aanwezig. Bij case 5 zijn drie docenten aanwezig, deze zijn alle drie in vaste dienst bij de zorgboerderij.

De meerderheid van de zorgboerderijen hebben bevoegde docenten in dienst, met uitzondering van case 4. De meeste docenten zijn in dienst van de zorgboerderij, slechts enkelen zijn aangeleverd vanuit school en één komt op eigen initiatief, betaald door de ouders. Uit de analyse blijkt dat sommige docenten geen vast contract hebben bij de zorgboerderij en dit kan onzekerheid vergroten onder de zorgboeren met betrekking tot hun capaciteit aan geschikt personeel.

Professionele zorgverleners

Zorgboerderijen dragen voornamelijk zorg en hiervoor hebben zij verscheidene professionals in dienst. Bij case 1 zijn meerdere jeugdhulpverleners in dienst en een aantal sociaalpedagogische hulpverlening stagiaires in dienst. Case 2 heeft drie orthopedagogen, een psycholoog en een aantal hulpverleners met diverse gerelateerde HBO-opleidingen. Bij case 3 zijn een pedagoog, orthopedagoog, psycholoog, speltherapeut en stagiaires met een gerelateerde HBO-opleiding aanwezig. Daarnaast werken ze samen met een GZ-psycholoog die behandelplannen opstelt. Case 4 heeft jeugdhulpverleners aanwezig, de specificatie is onbekend. Bij case 5 zijn tien jeugdhulpverleners met diverse gerelateerde diploma's.

De zorgprofessionals die in dienst zijn van de zorgboerderijen vertonen overeenkomsten, aangezien de meeste boerderijen dezelfde soort werknemers in dienst hebben om voornamelijk sociaal-emotionele zorg te bieden.

Andere deelnemers op de zorgboerderij

Zorgboerderijen zijn in eerste instantie voor zorg. De ontwikkeling naar onderwijs is later gekomen. Om deze reden hebben de zorgboerderijen ook andere deelnemers dan kinderen die onderwijs

krijgen. Bijvoorbeeld bij alle cases, op case 3 na, lopen naast kinderen ook volwassenen rond op de zorgboerderij. Deze volwassenen hebben ook verschillende problematieken zoals op medisch, psychisch en sociaal gebied. Daarnaast hebben alle cases ook kinderen op de zorgboerderij met alleen een zorgvraag, die geen onderwijs ontvangen.

Elke zorgboerderij heeft andere deelnemers rondlopen en specialiseert zich niet specifiek op alleen onderwijs op de zorgboerderij.

Financiering

De financiering van de zorgboerderijen die onderwijs bieden wordt ingevuld op verschillende manieren. Bij case 1 is een leerling die onderwijs ontvangt, dit wordt gefinancierd door de ouders. Het stukje zorg wordt betaald vanuit Zorg in Natura. Bij case 2 wordt gefinancierd vanuit de gemeente. Samenwerkingsverbanden en scholen betalen niet voor het onderwijs. Ook is er een ANBI-stichting (Algemeen Nut Beogende Instelling) waarmee soms geld binnengehaald wordt via goede doelen. Bij case 3 is de school verantwoordelijk voor het onderwijsonderdeel en betaalt daarvoor. Ook het samenwerkingsverband betaalt een stukje. Het grootste gedeelte van de zorg wordt betaald uit de jeugdzorg. Vóór de transities in het onderwijs en jeugdzorg betaalden zowel de gemeente uit het leerplicht potje als de school van herkomst van de leerling. Case 4 heeft geen financiering vanuit scholen, alle financiering komt vanuit de zorg. Echter voor één kind wordt betaald door het samenwerkingsverband, omdat het kind via het onderwijszorgcentrum op de boerderij is gekomen. Bij case 5 gebeurt de financiering vanuit de gemeente. In sommige situaties moet de school van de gemeente betalen, bijvoorbeeld wanneer men bezig is met het reïntegratieproces.

Uit de analyse van de financiering blijkt dat financiering per case verschilt. Wie verantwoordelijk is voor welk stukje financiën wordt per zorgboerderij anders verdeeld. Duidelijk is dat twee geldstromen aanwezig zijn; het potje onderwijs en het potje zorg. Echter wordt het onderwijs door weinig scholen gefinancierd, de meeste financiering komt voort uit de gemeenten.

Visie

Bij case 1 is de visie van de zorgboerderij dat de boerderij verantwoordelijk is voor het gedeelte zorg en de school voor het onderwijs.

"Het enige dat je als zorgboer moet doen is de ruimte bieden. De ruimte bieden waar ze even dat stukje onderwijs kunnen doen. Doen is het belangrijkste. Voor de rest moet je als zorgboer je er niet mee bemoeien. We zijn geen leerkrachten."

Case 2 wil uiteindelijk toe naar zorg-onderwijs arrangementen, waarbij leerlingen tijdelijk naar een zorgboerderij kunnen.

"Ik ga een samenwerkingsverband aan met een school, waar de school eigenlijk zou moeten zeggen joh ik geef dat stukje onderwijs en jullie zorg. En dat dat toevallig misschien op deze locatie kan gebeuren, omdat dat voor het kind beter is, ja dat vind ik prima".

Bij case 3 is de visie van de zorgboerderij dat elke leerling terug kan naar school of een vorm van deelcertificaten kan halen op mbo-niveau 1.

"Ik denk dat 90% van de kinderen die hier komen uiteindelijk terug naar school gaan. Soms komen kinderen hier terug maar dan wordt er een andere oplossing gezocht om toch weer naar een andere onderwijsvorm te gaan".

Case 4 wil dat de zorgboerderij een plek is waar jongeren dichterbij zichzelf kunnen komen. Een ruimte waar een jongere leervragen kan stellen en zich open kan stellen voor kennis.

"Uiteindelijk ziet de zorgboerderij zichzelf liever als ontwikkel boerderij, of onderwijs ontwikkelcentrum, als het verlengde van scholen. Een plek voor kinderen die niet binnen het reguliere schoolsysteem passen of voor kinderen die behoefte hebben aan andere manieren van leren".

Bij case 5 is de visie van het centrum 'natuurlijk leren' in de breedste zin van het woord. Hierbij wordt ingezet op ervaringsgericht werken, dus leren door te ervaren. Deze visie wordt ondersteund door een aantal v's, bijvoorbeeld vertrouwen, vermogen en veiligheid.

"Letterlijk zit je hier midden in de natuur en het kind komt hier om te leren. Dat is de basis, daarin gaan wij uit van de relatie is heel belangrijk, ieder kind autonoom is, dus kan eigen keuzes maken en als laatste het kind is cognitief in staat dat te doen. Welk niveau die ook heeft".

De meeste zorgboeren delen de visie dat het om een tijdelijke oplossing gaat, met uitzonderingen daargelaten. Daarnaast zien de boeren de zorgboerderij als een geschikte plek waar de zorg en onderwijs die nodig zijn per individu samen kunnen komen, waarbij veel aandacht is voor persoonlijke ontwikkeling in een groene omgeving. Daarnaast zien de meeste boeren de financieringsstromen graag gescheiden om de verantwoordelijkheid bij de juiste partijen te houden. Eén boer ziet juist graag dat er een gedeeld potje met zorg- en onderwijsmiddelen komt en een aantal boeren pleit voor het inzetten van professionals op zorg en onderwijs.

4.2 De samenwerkingen rondom onderwijs op zorgboerderijen

Deze paragraaf geeft antwoord op centrale vraag 2: "Hoe verlopen samenwerkingen rondom zorgboerderijen die onderwijs bieden?" Eerst wordt ingegaan op de samenwerkingen met landelijke en regionale organisaties van zorgboeren, vervolgens op de samenwerkingen met gemeenten en tot slot worden de samenwerkingen met scholen besproken.

Landelijke en regionale organisaties

De federatie Landbouw en Zorg opereert op landelijk niveau, waar ze lobbyen met grotere partijen zoals het ministerie van OCW of het ministerie van VWS. Verder zien zij het als hun rol om te communiceren over innovaties binnen de zorgboerderij sector en om partijen met elkaar te verbinden. Deze rol spelen zij ook wat betreft onderwijs op zorgboerderijen, echter moet het initiatief vanuit zorgboeren komen. Rondom onderwijs op zorgboerderijen ziet de federatie geen stimulerende rol voor zichzelf, zoals blijkt uit de volgende quote:

"Wij zijn niet degene die als federatie dat moeten gaan stimuleren. Nee het begint bij de boeren zelf die moeten een keuze maken van: 'nou is onderwijs een vorm van onderwijs op de boerderij, past dat bij mij? Is dat iets dat ik wil doen?'. Nou dan proberen wij dat vanuit de federatie uit te venten. Onze belangrijkste rol daarin is eigenlijk communiceren daarover. Dat andere mensen dadelijk zeggen kijk is op die boerderij is dit initiatief genomen, is dit misschien iets voor jou. Hé krijg je die vraag wel eens in je regio? Zijn er ook tekorten? Is er ook een onderwijsbehoefte? Dat is onze belangrijkste rol. Communiceren over de innovaties op dit gebied."

Waar de federatie communiceert, op landelijk niveau, over innovaties, zijn het de regionale organisaties die het directe contactpunt zijn voor zorgboeren. De zorgboeren kunnen hier terecht voor advies en de regionale organisatie controleert of aan de kwaliteitseisen van keurmerken voldaan wordt. Verder regelen een aantal van deze regionale organisaties zorgcontracten voor de zorgboeren. Regionale organisatie A zegt het volgende over de kwaliteit van zorgproducten die ze hebben:

"We hebben dus veel verschillende zorgproducten op die boerderijen, dat zullen jullie wel gezien hebben. Boerderijen met jongeren, maar ook met ouderen, bijvoorbeeld dementerenden en wij ondersteunen als coöperatie de kwaliteit. Zorg zit vol met kwaliteitskaders, nou onderwijs kan er ook wat van volgens mij."

Dus wij ondersteunen en kijken of de kwaliteit die je contractueel verplicht bent of die ook geleverd kan worden”.

De uitvoering van de jeugdwet wordt per gemeente geregeld. Hierdoor is de directe invloed van de federatie op het regionale beleid klein, aangezien zij op landelijk niveau lobbyen. De regionale organisaties spelen hierin een grotere rol. De visies van regionale organisaties over onderwijs op de zorgboerderij zijn echter verschillend. Regionale organisatie A staat positief tegenover deze nieuwe ontwikkeling en is op zoek naar hoe ze zorgboeren die onderwijs willen aanbieden kunnen helpen. Deze organisatie wil onder andere bij gemeenten meer draagvlak creëren voor onderwijs op een zorgboerderij. Daarnaast willen ze samen met samenwerkingsverbanden van scholen concrete afspraken op papier zetten. Ze zeggen hierover het volgende:

“Ze [gemeenten] zijn heel zoekende en dat is niet alleen in onderwijsboerderij, het is de hele afstemming onderwijs en jeugdzorg, daar zijn ze zoekende in. Een mini-deel hierin is de onderwijs-zorgboerderij. Die afstemming zijn ze zoekende in en ze staan er open voor om daarin door te denken. Draagvlak krijg je dus als ze het voordeel ervan inzien zowel financieel als inhoudelijk. [...] “Nu zie je echt een worsteling bij onze leden die dit willen, om die afspraken te maken, ze moeten bijna per kind afspraken maken. Dat is veel te arbeidsintensief. Ik zou best een project willen hebben waarin wij dus het voorwerk doen en raamcontracten maken met samenwerkingsverbanden met scholen.”

Regionale organisatie B ziet echter een iets duidelijkere scheiding tussen onderwijs en zorg. Zij zien zichzelf als zorgaanbieder en niet als onderwijsaanbieder. Als het zich wel verder ontwikkelt moet de kwaliteit van het onderwijs op de zorgboerderij goed gewaarborgd zijn en moet het in samenwerking met alle betrokken partijen verlopen. Ze zeggen hierover het volgende: “In principe zijn wij een zorgaanbieder, wij zijn geen onderwijsaanbieder.”

Naast de rol die landelijke en regionale organisaties spelen op het gebied van onderwijs op zorgboerderijen zijn er ook nog andere soorten samenwerkingen tussen deze organisaties en zorgboeren. De meeste zorgboeren zijn lid van de federatie, via de federatie kunnen zij een kwaliteitskeurmerk krijgen voor hun zorgboerderij. De enige zorgboer in dit onderzoek die geen lid is van de federatie heeft een ander keurmerk voor zorg. Volgens deze zorgboer dekt het keurmerk niet de volledige lading van wat zij op de zorgboerderij doen, vandaar dat zij geen behoefte hebben aan dit keurmerk of lidmaatschap van de federatie.

Een aantal regionale organisaties regelen de zorgcontracten voor zorgboeren. Bij deze zorgboeren speelt de regionale organisatie een belangrijke rol, aangezien zij dus voor cliënten en financiering zorgen. Er is één zorgboer in deze studie die niet lid is van een regionale organisatie. Deze zorgboer geeft aan dat hij de contributie voor lidmaatschap van de regionale organisatie te hoog vindt in verhouding met wat de zorgboer ervoor terug krijgt. Deze zorgboer regelt namelijk zelf de zorgcontracten met gemeenten en heeft voor financiering dus geen regionale organisatie nodig.

Soms zoeken boeren toch direct contact met de federatie voor advies, in plaats van met de regionale organisatie. De federatie heeft er echter de mankracht niet voor om met alle 824 aangesloten zorgboeren contact te hebben. Soms is er onduidelijkheid over wat er precies voor activiteiten plaatsvinden op alle zorgboerderijen, zoals blijkt uit de volgende quote van de federatie:

“Ik denk, nogmaals, nog meer zichtbaar maken van wat je doet. Want het feit alleen dat ik niet precies weet, ik denk dat er ongeveer 15 of 20 zijn, maar wellicht dat het er wel 30 zijn, dat melden ze dus niet. Die 824 zorgboerderijen melden dus niet dat ze onderwijs hebben. Dan stuur ik een mailtje, naar die 16 regionale organisaties en dan zeg ik: ‘ik heb een gesprek gehad vanuit een onderzoek naar onderwijs, ik wil graag eens in beeld hebben hoe het nou op de boerderijen is. Kun je aan je leden vragen van nou heb je dat in beeld?’ Nou dan kom je erachter dat ook die regionale organisatie het niet in beeld heeft.”

Kwantitatieve gegevens over onderwijsactiviteiten per zorgboerderij ontbreekt. In bovenstaande quote wordt duidelijk dat veel onwetendheid heerst binnen de verschillende niveaus waar zorgboeren mee communiceren. Hierdoor kan de huidige sector van boeren die onderwijs bieden niet in kaart

worden gebracht. Dit maakt het voor de federatie lastiger om te communiceren over onderwijs in de zorgboerderij sector op landelijk niveau.

Gemeenten

De uitvoering van de jeugdwet valt onder de verantwoordelijkheid van de gemeente. Hierdoor kunnen gemeenten verschillende rollen spelen in een samenwerking met zorgboerderijen. Eén van deze rollen is financiering, de zorg die geleverd wordt op de zorgboerderij wordt voor alle cases in deze studie (deels) vanuit de gemeente betaald. Verder speelt de gemeente bij 4 van de 5 cases een rol in het aanleveren van leerlingen die tijdelijk buiten het reguliere onderwijs vallen. Dit aanleveren van leerlingen kan direct of indirect via de gemeente gaan. Bij case 1, case 3 en case 5 wordt de aanmelding van leerlingen op de zorgboerderij actief gesteund door de gemeente.

Case 3: "Ik was net begonnen en toen kwam de leerplichtambtenaar al met: 'kan jij deze kinderen opvangen?' Veel gesprekken gevoerd toen met gemeente en [organisaties] om te zeggen: 'Wij gaan dit doen en wij kunnen kinderen opvangen'. Met de onderwijsinspectie gesprekken gevoerd over wat wij wilden doen. Nou echt onderwijs geven mocht natuurlijk niet. Maar het initiatief werd door de inspectie wel toegejuicht want ja, thuiszitten was ook geen optie."

Bij case 2 komen echter alleen kinderen met een zorgvraag via de gemeente op de zorgboerderij en verloopt het aanleveren van leerlingen dus indirect. Deze zorgboerderij is niet aangesloten bij een regionale zorginkoop organisatie en onderhoudt zelf het contact met de gemeente. Bij case 4 is er helemaal geen samenwerking met de gemeente op het gebied van aanleveren van leerlingen, volgens deze zorgboer komt dit doordat ze niet serieus worden genomen door gemeenten. Het verschilt dus per gemeente of er een samenwerking is en hoe deze verloopt. Dit kan meerdere redenen hebben, waaronder uiteenlopende visies met betrekking tot onderwijs op de zorgboerderij, een tekort aan financiële middelen of onduidelijkheid over de rolverdeling tussen gemeenten en scholen.

Case 5: "Dat [financiering] is wel een ding, maar in die worsteling zitten wij niet. Dat gaat achter de schermen. Natuurlijk zijn er situaties, waarin de gemeente zegt: 'Maar school, nu moeten jullie gaan betalen want we zijn bezig met het reïntegratieproces.' En [als] wij merken: de kraan wordt dichtgedraaid, dan komt er aan de andere kant niks binnen en dat kind moet terug. Dan houdt het op."

Uit bovenstaande quote van de zorgboer van case 5 blijkt dat gemeenten en scholen soms een andere kijk hebben op wie wat moet financieren. Soms valt financiering onder zorg, maar soms valt het ook onder reïntegratie, terug naar school. Deze onduidelijkheid heeft zijn weerslag op de opvang van het kind op de zorgboerderij en het reïntegratieproces. Als gemeenten en scholen niet uit deze kwestie komen dan kan het zijn dat de financiering stopt en het kind niet meer geholpen kan worden op de zorgboerderij.

Scholen

Zoals bijlage III weergeeft, zijn er minder samenwerkingen tussen zorgboerderijen en scholen dan samenwerkingen met andere betrokken partijen. Gepaard met het aantal leerlingen, afkomstig van verschillende scholen, zijn er verschillen in de mate van samenwerking met scholen tussen en binnen zorgboerderijen. Vanuit de interviews met zorgboerderijen en regionale en landelijke organisaties zijn vier thema's geïdentificeerd die de samenwerking met scholen beschrijven. Aan de hand van deze thema's zullen knelpunten en succesfactoren worden geïdentificeerd en geanalyseerd.

Samenwerking met een samenwerkingsverband

Het ontwikkelen van samenwerkingen tussen zorgboerderijen en samenwerkingsverbanden is een terugkerend thema in alle gesprekken met zorgboerderijen en een regionale organisatie. Waar nog niet iedere zorgboerderij samenwerkt met een samenwerkingsverband, laat bijlage III zien dat een initiatief voor een dergelijke samenwerking bij iedere zorgboerderij is gestart. De mate van ontwikkeling van initiatieven van samenwerkingen met samenwerkingsverbanden verschillen echter wel per zorgboerderij.

Case 1 en case 4 ontvangen sinds kort beiden één leerling die via een samenwerking met een samenwerkingsverband op de zorgboerderij is aangemeld. Dit in tegenstelling tot case 2, waar momenteel een initiatief wordt gestart met een stichting die veel kinderen gedeeltelijk zorg en onderwijs zal aanbieden op de zorgboerderij. Case 5 heeft ondanks de goede samenwerking met

individuele scholen geen “optimale samenwerking” met het samenwerkingsverband, door weerstand van de directeur van het samenwerkingsverband. Ondanks deze weerstand, heeft de zorgboerderij wel goedlopende samenwerkingen met de scholen die vallen onder het samenwerkingsverband. Case 3 is de enige zorgboerderij met een langlopende samenwerking met een samenwerkingsverband van scholen. Zij zijn betrokken bij de trajectbepaling van de leerlingen en de financiering.

Het samenwerkingsverband draagt voor case 3 ook bij aan het overbrengen van positieve informatie over de zorgboerderij op aangesloten scholen of andere partijen. Op deze manier speelt een samenwerkingsverband een communicatieve en informatieve rol voor de zorgboerderij. Zoals eerder beschreven ziet een regionale belangenorganisatie een rol voor zichzelf in het ontwikkelen van onderwijs op zorgboerderijen, door het realiseren van raamovereenkomsten. Hierin zien zij ook deze informatieve en communicatieve rol weggelegd voor samenwerkingsverbanden. Het afstemmen van afspraken per individueel kind en per individuele school, dat tijdrovend is, kan overbrugd worden door samenwerkingsverbanden, volgens de belangenorganisatie. Eveneens ziet case 4 een rol voor regionale partijen in het communiceren van mogelijkheden voor leerlingen, zoals onderwijs op de zorgboerderij, naar samenwerkingsverbanden.

“[...] het samenwerkingsverband, dat is al een heel goed systeem. Maar ik denk dat zij vooral breder moeten kijken. Dat die commissie ook moet bestaan uit partijen uit de regio van: ‘Wat is er in de regio te bieden? Wat hebben we aan mogelijkheden?’. [...] doordat zo’n samenwerkingsverband en scholen heel erg zeggen: ‘Jullie zijn geen onderwijs’, verdiepen ze zich ook niet wat er dan wel gebeurt”.

Ondanks dat case 4 een beginnende samenwerking met een samenwerkingsverband heeft, ervaren zij echter wel dat zorgboerderijen niet als mogelijkheid worden gezien voor onderwijs op maat. Een gebrek aan erkenning voor, maar ook bekendheid van, de activiteiten op de zorgboerderij weerklinkt in dit fragment van de zorgboer. Uit gebrek aan erkenning en bekendheid kan een samenwerking minder makkelijk niet vloeien. Voor case 4 spelen regionale belangenorganisaties een rol spelen in het communiceren over, en verduidelijken van, de mogelijkheden die de zorgboerderij biedt voor thuiszitters.

Samenwerking met individuele scholen:

Waar initiatieven worden ontwikkeld in samenwerkingen met samenwerkingsverbanden, verlopen samenwerkingen met individuele scholen iets moeizamer. Slechte tot geen samenwerkingen met scholen worden door verschillende zorgboeren en regionale en landelijke organisaties aangekaart als een knelpunt in de totstandkoming van onderwijs op zorgboerderijen. Zo onderhouden scholen geen contact met leerlingen die op de zorgboerderijen tijdelijk onderwijs volgen of krijgen zorgboerderijen weinig *response* op vragen en de vordering van de leerling. Zoals is te zien in bijlage III verschilt dit echter per zorgboerderij en ook binnen zorgboerderijen. Vooral bij case 2 wordt er voor 170 leerlingen vanuit verschillende scholen onderwijs op de zorgboerderij aangeboden. Niet alle leerlingen op deze zorgboerderij staan ingeschreven bij een school, waardoor een samenwerking in essentie niet kan bestaan. Maar ook verloopt de samenwerking met de ene school beter dan met de ander. Volgens de zorgboer is de samenwerking afhankelijk van de visie van de school.

Wat voornamelijk van belang is in een goede samenwerking met scholen is de aanlevering van lesmethoden voor de leerlingen aan de zorgboerderijen. Twee knelpunten zijn hierin te identificeren. Ten eerste bieden scholen vanuit een slechte samenwerking geen lesmethoden aan, zoals gebeurt in case 4 en soms in case 2. Pratend over “onderwijs tussen aanhalingstekens”, ervaart zorgboerderij van case 4 veel weerstand in het bieden van onderwijs zonder een goede samenwerking of overeenstemming met een school:

“[...] ja, wij mogen het geen onderwijs noemen [eh] ja er wordt wel verwacht dat zij hier met school bezig zijn. Hele lastige situatie en de ervaringen die wij hebben is dat er heel matig een response komt vanuit de school van: ‘wat kunnen we dan voor jullie betekenen?’. Hè en dat er dus een echte, ja wel een wring is van [eh] naja, voortdurend eigenlijk van: ze kunnen zich hier niet ontwikkelen, ze moeten naar school”.

Zoals bovenstaand fragment laat zien, heeft de zorgboerderij een complexe verhouding met scholen, waarin zij ervaren dat scholen niet willen dat er les wordt gegeven op de zorgboerderij. Aan de andere kant willen zij het kind daar ook niet zonder 'onderwijs' laten zitten. De zorgboerderij van case 4 hanteert wel lesmethoden die leerlingen meekrijgen vanuit de school, echter krijgt niet iedere leerling opdrachten en methoden mee vanuit de school. Daarbij komt dat het contact met de school vaak moeizaam is. Om deze redenen is deze zorgboerderij creatief in het bedenken van eigen lesmethoden, ondanks dat er ook geen docenten in dienst zijn. De eerste leerling die via het samenwerkingsverband op de zorgboerderij is aangemeld heeft echter wel goed contact met de school en wordt op de hoogte gehouden hoe het met de leerling gaat.

Ten tweede leveren verschillende scholen ook verschillende lesmethoden aan voor de leerlingen. Voor case 2 is de hoeveelheid en verscheidenheid in lesmethoden die alle 170 leerlingen meekrijgen vanuit de school, of juist niet, een groot obstakel. Voornamelijk voor de werkdruk voor de docenten zelf. Zo zegt een docent:

"Je zit met zoveel verschillende scholen en instanties waarmee je werkt en de ene werkt op die manier en de ander op die manier. Van allemaal krijgen we verschillend materiaal geleverd en dat is vaak nogal intensief werk. [...] Als een kind komt dan hebben ze of niks, of ze hebben wat werk van school mee en als ze niks hebben dan moet je zelf gaan bedenken waar is dit kind en wat doet dit kind en daar proberen we een beetje op voort te borduren. Het zou fijn zijn als we uiteindelijk hier zelf de spullen hebben, zodat je weet: dit kind heeft dit niveau en we hebben deze spullen dan gaan we hier mee verder. Dat is een beetje onze wens".

Dit fragment toont aan dat scholen wellicht lesmethoden met de leerlingen meesturen, maar dit gebeurt in case 2 op een te grote en ongeorganiseerde schaal, waardoor het voor de docenten te intensief wordt om voor ieder kind te bepalen wat er moet gebeuren. Case 2 is momenteel een samenwerking gestart met een school, waarin een docent door de school wordt betaald en werkzaam is op de zorgboerderij. Deze docent bekijkt op welke manier de samenwerking vorm kan krijgen en voornamelijk gewerkt kan worden naar één methode voor de leerlingen.

Niet alle samenwerkingen met scholen verlopen slecht. Eén case, case 5, werkt samen met alle individuele scholen waar de leerlingen vandaan komen. Het zijn van een "gevestigd begrip" in de regio is volgens de zorgboerderij één van de redenen waarom samenwerkingen met scholen goed verlopen. De drie docenten hebben allen ervaring met het regulier en speciaal onderwijs en hebben begrip voor de lastige situatie waarin docenten zich kunnen bevinden: "Dat is ook waarom wij, denk ik, goede samenwerkingen met scholen hebben. Het eerste wat wij roepen is 'dat snappen wij ook wel'". Ook voor case 3 is er een duidelijke samenwerking met de scholen van de leerlingen en zijn de leerlingen verplicht lesmateriaal van de eigen school mee te nemen. Onder begeleiding van docenten die in dienst zijn van de zorgboerderij wordt dit lesmateriaal gemaakt om vervolgens terug te worden gestuurd naar de scholen. Via een aanmeldformulier is case 3 volledig op de hoogte wie de school, leerplichtambtenaar en samenwerkingsverband zijn, waardoor zij gelijk contactpersonen maken en "weten waar ze aan beginnen".

Vanuit de zorgboeren is te zien dat de samenwerking met scholen duidt op een bepaald onderscheid tussen onderwijs en zorg. Zo zegt case 2:

"Nee ik ga geen school worden, nee. Ik ga een samenwerkingsverband aan met een school, waar de school eigenlijk zou moeten zeggen: 'Joh ik geef dat stukje onderwijs en jullie zorg'. En dat dat toevallig misschien op deze locatie kan gebeuren, omdat dat voor het kind beter is, ja dat vind ik prima".

Niet alleen de zorgboerderij van case 2 maakt een duidelijk onderscheid tussen school en zorgboerderij, ook alle andere zorgboerderijen, behalve case 4, uit duidelijk een verschil te zien tussen onderwijs en zorg. Hierbinnen worden duidelijke afspraken gemaakt wie de zorg verleend en wie er onderwijs geeft, voor hoelang en met welk traject.

Het aanleveren van docenten vanuit scholen: zorg-onderwijs rolverdeling

Zoals in bijlage III is te zien, wordt niet op iedere zorgboerderij een docent vanuit de school aangeleverd, ondanks bestaande samenwerkingen met scholen. Case 2 is de enige zorgboerderij die

sinds kort een docent ontvangt vanuit een school. De docent is aangenomen door de school om een samenwerking met de zorgboerderij te ontwikkelen. De docent is daarom werkzaam op de zorgboerderij.

"De school is de samenwerking gaan zoeken met de boerderij en nu ben ik aangenomen om te kijken of dat een samenwerking gaat worden. Ik ben hier dus een collega maar het moet nog vorm krijgen". Dit fragment laat zien dat de aangeleverde docent een faciliterende en constructieve rol speelt in het vaststellen van de samenwerking en de gebruikte methode. Deze rol gaat verder dan het bieden van onderwijs aan het kind op de zorgboerderij".

Naast een faciliterende rol voor een eventuele samenwerking, die de docent in case 2 speelt, kan een docent ook met een kind mee gaan naar de zorgboerderij. Een voorbeeld hiervan is case 1, die in afwachting is van een docent die met de nieuwe leerling zal meekomen naar de zorgboerderij. Deze samenwerking is nog niet begonnen, maar zal in de toekomst plaatsvinden. De leerling zal dan van zijn docent les krijgen op de zorgboerderij, als ware een verlengde van de school. Dit sluit aan bij de visie van een aantal zorgboerderijen, zoals beschreven in de vorige paragraaf, waarin een duidelijke rolverdelingen moet bestaan tussen zorgboeren en docenten in het verlenen van zorg en onderwijs. Voor alle zorgboerderijen, behalve case 4 tot nu toe, is de school leidend en valt "het stukje onderwijs" onder scholen en de zorg onder de zorgboeren. Zo zegt case 1:

"Het enige dat je als zorgboer moet doen is de ruimte bieden. De ruimte bieden waar ze even dat stukje onderwijs kunnen doen. Dat is het belangrijkste. Voor de rest moet je als zorgboer je er niet mee bemoeien. Wij zijn geen leerkrachten. Wij hebben dat stukje niet gevolgd. Dat moet je bij de school houden."

Ondanks deze rolverdeling tussen zorg en onderwijs op de zorgboerderij, komen op de meeste zorgboerderijen geen docenten van scholen mee met het kind. Een reden hiervoor is volgens case 1 dat leraren hier geen tijd voor hebben of er simpelweg niet genoeg leraren zijn om met het kind mee te gaan. En "dan moet er een reserve leraar komen". Dit wordt ook beaamt door case 3, die leraren niet naar de zorgboerderijen krijgt door het tekort aan leraren.

Doordat leraren niet kunnen worden "ingevlogen" op de zorgboerderij, ongeacht de samenwerking, hebben sommige zorgboerderijen eigen docenten in dienst. Case 2, 3 en 5 zijn de drie grootste zorgboerderijen binnen deze studie en hebben allen zelf docenten in dienst genomen. Het aanleveren van docenten is voor hen allen een gewenste situatie, echter hebben zij zelf geïnvesteerd in docenten binnen de visie dat onderwijs moet worden gegeven door docenten. In case 5 bijvoorbeeld, werken drie docenten, waaronder de eigenaar, op de zorgboerderij. De docenten in dienst zijn aangenomen op basis van hun ervaring met speciaal onderwijs en de doelgroep van kinderen die het regulier onderwijs om verschillende redenen niet kunnen volgen.

"Ze [docenten] zijn allemaal aangenomen, omdat het zo heftig is en er is weinig verloop. Het enige wat verloop is dat er iemand zwanger is of mijn partner gaat naar het noorden en ik ga mee. En wat wij ook hebben gezegd, die docenten willen wij in dienst. Dat is voor de docenten wel ook een stap want die gaan het onderwijs uit".

Dit fragment van case 5 laat zien dat de professionaliteit van de docenten met betrekking tot de doelgroep van belang is. Het "invliegen van docenten op locatie" sluit deze case niet uit, maar doordat ze zelf docenten in dienst heeft genomen verloopt het bieden van onderwijs momenteel wel goed.

De enige case die zowel geen docent in dienst heeft als geen docent krijgt aangeleverd van de school, is case 4. Zoals eerder beschreven heeft deze case ook weerstand ervaren vanuit scholen en inspecties in het aanbieden van onderwijs. De zorgboerderij zegt wel te willen "pionieren" en zelf een docent inhuren, maar uit ook dat het de slechte relatie met onderwijs en samenwerkingsverbanden hen weerhoudt. Zo wordt er geuit:

"Wij vinden het dan heel moeilijk dat we niet toch dat stukje onderwijs niet mogen doen. En we zijn te verlegen om dan daadkrachtig te zeggen van: nou we gaan gewoon een PABO-er inhuren en we gaan het gewoon wel doen. Van: 'We zijn dan gewoon maar brutaal'. [...] Ik benoem het wel, maar ja ik vind wel dat je strijdt, he, ik ben dus wel een zorgboerderij".

Gezien case 4 een complexe situatie ervaart, waarin het wel onderwijs wil bieden maar het gevoel heeft dit niet te mogen, voelt het zich ook gelimiteerd in wat wel en niet zou moeten kunnen op de zorgboerderij. Hieronder valt dan ook het in dienst nemen van een docent. De moeizame samenwerking maakt dat dit voor de boerderij worstelt met de onduidelijke grenzen in het verlenen van zorg en onderwijs. Zo volgt uit het fragment dat de zorgboerderij de samenwerking met scholen belangrijk vindt en daarin 'openheid' wil geven:

"Ik wil aan de ene kant zeg maar best wel pionieren. Maar ik vind ook dat het open moet zijn. En ik heb geen zin om heel eigenwijs dan [eh] want ik denk ik mijn eentje met een Pabo-er zal ik niet meer en hoger onderwijs bieden als wat ik nu doen. Alleen is het dan formeler omdat ik dan iemand met een diploma in dienst heb. Maar het verandert niets aan de situatie voor de kinderen. Dat je goed samenwerkt met scholen, dat je goed afstemt, dat je he... dat is natuurlijk een heel proces. Daar moeten alle partijen aan meedoen".

In dit fragment benadrukt de zorgboerderij "open" te willen zijn en niet "eigenwijs" wil zijn door een officieel onderwijspersoneel in dienst te nemen, terwijl zij het gevoel hebben dit niet te mogen doen. De relatie met scholen en andere partijen zijn voor de zorgboerderij van groter belang dan het in dienst hebben van een "formeel" docent. De complexiteit tussen het scheiden van zorg en onderwijs op deze zorgboerderij wordt in de twee fragmenten duidelijk. De zorgboerderij zegt wel te pionieren maar het niet te durven, terwijl dit lijkt te stemmen uit de positionering van de zorgboerderij als zorgverlener en geen onderwijs verlener.

Financiering van het onderwijs vanuit scholen:

In de financiering voor het bieden van onderwijs op zorgboerderijen ontvangen zorgboeren financiering voor de zorgcomponent bij de gemeente. Zoals bijlage III laat zien, zijn er zowel knelpunten in de financiering van het onderwijs vanuit scholen, maar ook initiatieven en ontwikkelingen. Zoals een zorgboer uit over de rol van geld in de samenwerking met scholen: "Dat rugzakje gaat natuurlijk hier [de zorgboerderij] heen dan. Dat kost natuurlijk ook geld". Het grootste obstakel in de financiering rondom de leerlingen is de kwestie: wie betaalt wat? En voornamelijk: genoeg? Deze financiële kwestie speelt zich echter af buiten de zorgboeren.

Zoals in de vorige paragraaf is beschreven, gebeurt de worsteling voor de financiering voor kinderen voor case 5 achter "de schermen". Hier stemmen scholen en gemeenten af wie moet betalen voor de zorg en wie moet betalen voor het onderwijs voor het kind op de zorgboerderij. In deze constructie werken scholen en gemeenten samen aan de financiering voor het kind. Ook case 2 is zelf niet betrokken bij de financiering rondom het kind dat op de zorgboerderij komt en laat de financiële discussies tussen de scholen en de gemeenten:

"Nou ja, het samenwerkingsverband is natuurlijk de organisatie die boven de scholen staat, die voor probleemgevallen oplossingen moet zoeken. Maar dat doen ze niet en die hebben daar geld voor dat wordt gefinancierd. [...] die willen geen geld kwijt. En die discussie, ja die ga ik met de gemeenten niet meer aan, want [eh] ja, dat is hun probleem. Zij doen hier de zorgvraag".

Niet alle samenwerkingen tussen gemeenten en scholen over de financiële bijdrage lopen uit in discussies achter de schermen. Zo is bij case 4 en case 1 nu voor het eerst het onderwijs van de leerling gefinancierd vanuit samenwerkingsverbanden. Ook bij case 3 betaalt het samenwerkingsverband voor het onderwijs of voor de leerkracht, waar zij "verantwoordelijk voor blijven" volgens de zorgboer. "En dan zijn samenwerkingsverbanden ook bereid om de leerkrachten te vergoeden, want anders worden ze bekostigd uit het zorggeld en dat hoort natuurlijk niet. En dat loopt eigenlijk wel goed".

De vraag omtrent: 'Wanneer valt het onderwijs dat een kind op de zorgboerderij onder zorg? En wanneer is het onderwijs?', leidt tot financiële kwesties waar het geld vandaan moet komen om het kind te financieren. Case 4 benadrukte sterk dat het geld altijd via de zorgkant binnenkomt en dit de allereerste keer is geweest dat het onderwijs voor het kind werd gefinancierd door het samenwerkingsverband. Ondanks dat samenwerkingsverbanden financiële bijdragen beginnen te leveren, is dit nog niet altijd voldoende, zoals in case 3 het geval is. Dat betekent dat er andere financiële middelen moeten worden gevonden of dat er niet voldoende zorg of onderwijs kan worden gegeven. Zoals case 5 uitte:

"En wij merken de kraan wordt dichtgedraaid, dan komt er aan de andere kant niks binnen en dat kind moet terug. Dan houdt het op, wij hebben de afgelopen jaren geleerd daar heel hard in te zijn. Heeft niks met zorg te maken maar met de liquiditeit van het bedrijf".

4.3 Knelpunten en succesfactoren

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op centrale vraag 3: "Welke knelpunten en succesfactoren worden geïdentificeerd door de betrokken partijen?" In bijlage IV is een longlist per case gemaakt van succesfactoren en knelpunten. Hieronder zijn de meest voorkomende thema's geïdentificeerd en kort toegelicht. Op het gebied van samenwerking met scholen, gemeenten en regionale en landelijke organisaties zijn er ook veel knelpunten en succesfactoren geïdentificeerd. Deze zijn al nader toegelicht in paragraaf 4.2 en worden daarom hier kort benoemd.

Knelpunten

Hieronder worden de meest genoemde thema's besproken waar de verschillende partijen tegenaan lopen, waarbij de volgorde wordt aangehouden van meest voorkomend naar minst voorkomend. Alleen de onderwerpen die vaker dan drie keer worden benoemd hebben een thema gekregen en worden verder uitgewerkt. De andere onderwerpen worden beknopt toegelicht onder het thema 'overig'.

Financiering

De financiering is een knelpunt dat vaak wordt genoemd. Dit varieert van financiering vanuit het ministerie van onderwijs tot het vinden van de juiste financiering voor een individu. Wat veel voorkomt is dat de zorgboeren vinden dat de school moet meebetalen, maar dat dit in de praktijk niet gebeurt. Hierdoor draait de gemeente, 'met het zorgpotje', vaak op voor de financiering van kinderen die onderwijs volgen op de boerderij. De zorgboer van case 3 zegt het volgende over financiering:

"Knelpunten zijn nog steeds de financiering. Het gesteggel met wie wat betaalt. Er moet gewoon uit het zorggeld en onderwijsgeld, geld weggetrokken moeten worden voor onderwijszorg arrangementen. Dat zou zoveel schelen."

Wat ook blijkt is dat er een grote variatie is tussen gemeenten in de mate van financiering voor dit soort initiatieven. Hiervoor worden meerdere oorzaken benoemd, waaronder tekorten in het zorgpotje, verschillende visies binnen gemeenten en een gebrek aan kennis over de praktijken die worden uitgevoerd op de zorgboerderij. Vanuit het samenwerkingsverband van scholen komen op dit moment nog weinig financiële middelen los voor dit soort initiatieven, terwijl hier wel de verantwoordelijkheid en de middelen liggen volgens verschillende zorgboeren en ook regionale partijen. De zorgboeren van case 1, 2 en 5 geven aan dat er voorzichtig initiatieven worden gestart, maar er is nog weinig duidelijkheid over hoe dit zich gaat ontwikkelen. Er is constante discussie over wie verantwoordelijk is voor de financiering. Dit geeft veel onrust en onduidelijkheid onder de boeren en uiteindelijk gaat dit ten koste van de ontwikkeling van het kind. De beeldvorming speelt een belangrijke rol in de financiering, omdat vanuit regionale organisaties blijkt dat de financiering stopgezet kan worden wanneer deze initiatieven niet worden erkend. Daarnaast is er een gebrek aan geld voor onderzoeken. Verschillende partijen geven aan wel onderzoek te willen doen, maar niet te beschikken over het geld, de tijd en de mankracht voor het uitvoeren van een dergelijk project. Zorgboeren geven aan dat wanneer de geldkraan wordt dichtgedraaid, het voor hen ook ophoudt.

Beeldvorming

Verschillende zorgboerderijen geven aan dat het beeld dat mensen hebben bij zorgboerderijen een vertekend beeld is van de realiteit. Opmerkingen als "daar knuffel je alleen maar konijnen" en "wat leer je daar nou" krijgen ze vaak te horen van scholen en soms ook gemeenten. De zorgboer van case 5 zegt het volgende over het beeld van zorgboerderijen:

"Aan het woordje zorgboerderij kleeft namelijk een vervelend stigma, daar kleeft het stigma aan of dementerende die knuffelen met schapen, of die in de moestuin"

een beetje staan te krassen of kinderen met een verstandelijke beperking die hun dag vullen."

En ook de docent van case 2 heeft dit benoemd:

"Dus ik denk dat het aan de term ligt, ze gaan naar een zorgboerderij, het eerste wat men denkt is een boerderij en ik denk dat een school dat niet helemaal kan plaatsen."

Wanneer het gaat om onderwijs op de zorgboerderij is het beeld nog minder helder. De samenwerking tussen partijen hangt af van het beeld dat verschillende partijen hebben met betrekking tot onderwijs op de zorgboerderij. Dit geldt zowel op lokaal niveau onder scholen en gemeenten, op regionaal niveau bij de regionale organisaties van zorgboeren en op landelijk niveau onder de ministeries. Verschillende partijen zijn namelijk kritisch op de term 'onderwijs'. Hierin is bewustwording van wat onderwijs op de zorgboerderij kan betekenen voor leerlingen een belangrijke factor die kan bijdragen aan een beter beeld van het concept. Meerdere zorgboeren geven aan dat ze niet serieus genomen worden en hebben het idee dat ze "dienen als afvoerputje van de maatschappij", waarbij ze mensen ontvangen die nergens anders meer terecht kunnen. Ook zegt de zorgboeren van case 4 het volgende:

"En ik word ik zo'n gesprek niet serieus genomen. Want ik ben de partij die dat kind juist van school weg houdt. Hè, zo wordt er eigenlijk een beetje gekeken."

Door een vertekend beeld van onderwijs op de zorgboerderij is er een gebrek aan erkenning van deze tijdelijke leertrajecten. De federatie benoemt dat een aantal zorgboeren die onderwijs bieden nog niet de gewenste kwaliteit hebben waarmee ze naar buiten kunnen treden, om meer erkenning te krijgen; er is nog angst voor negatieve publiciteit. Naast erkenning is ook bekendheid een factor die meespeelt. Een voorbeeld hiervan is dat gemeenten wat er op zorgboerderijen gebeurt en de kracht van de kleinschaligheid van het onderwijs op zorgboerderijen niet in beeld hebben en dat ook regionale organisaties vaak niet weten wat er aan onderwijs op een zorgboerderij gebeurt.

Scholen

Zoals in paragraaf 4.2 is gebleken wordt een aantal keer aangegeven dat scholen erg terughoudend zijn in samenwerking met zorgboeren en niet altijd naar oplossingen buiten de kaders zoeken. Zo wordt aangegeven dat scholen vaak niet meefinancieren. Ook is de algemene betrokkenheid van de school met de nog ingeschreven leerling in sommige gevallen afwezig. Daarnaast is uit verschillende interviews naar voren gekomen dat sommige scholen geen of nauwelijks lesmateriaal aanleveren en geen docenten leveren. Meerdere zorgboeren geven aan dat het gebrek in samenwerking met scholen voort kan komen uit de angst van de school dat ze hebben gefaald wanneer het een leerling op de school niet lukt. Ook wordt er beredeneerd dat scholen misschien een te vaag beeld hebben van wat voor meerwaarde een zorgboerderij heeft en daarom de stap niet durven te maken.

Gemeenten

In paragraaf 4.2 is ook gebleken dat in sommige gevallen het contact met de gemeente moeilijk is en hebben de leerplichtambtenaren uiteenlopende visies met betrekking tot onderwijs op de zorgboerderij. Daarnaast hebben gemeenten verschillende standpunten wat betreft financiering, dit komt onder andere doordat gemeenten een tekort hebben aan geld en omdat ze verschillende visies hebben. Een andere belangrijke rol is de jeugdzorgtransitie van 2015, waarin de gemeente te weinig kennis had om deze omschakeling goed te laten verlopen. Elke gemeente kan de jeugdwet een eigen invulling geven vanwege de decentralisatie. Daarnaast is de rolverdeling tussen gemeenten en scholen onduidelijk.

Wet- en regelgeving

De wet- en regelgeving omtrent onderwijs en zorg is een aantal keer benoemd als knelpunt. Op sommige plekken is de recent ingestelde Variawet verkeerd geïnterpreteerd en gepresenteerd aan belanghebbenden, waardoor miscommunicatie en een gebrek aan samenwerking is ontstaan. De zorgboer van case 3 zegt het volgende:

"Ja daar waren we heel blij met de variawet! Nou wij wisten het eerder dan de scholen, dus de scholen waren een beetje overrompeld. [...]. Het is heel slecht ingevoerd. En samenwerkingsverbanden hebben daar een rol ingespeeld om de Variawet goed uit te leggen naar scholen. Maar er zijn ook scholen die proberen er onderuit te komen dat ze moeten betalen."

De Wet passend onderwijs heeft in de ogen van sommige boeren gefaald, hierdoor zijn meer kinderen thuis komen te zitten en kwamen er steeds meer aanvragen bij zorgboerderijen. Daarnaast wordt het als probleem gezien dat onderwijs op zorgboerderijen in principe niet gelegaliseerd is, omdat de zorgboerderij op dit moment niet wordt erkend als officiële onderwijslocatie. De komst van de Variawet lijkt hierin nog niet veel verschil te maken.

Communicatie

In het verlengde van een gebrek aan samenwerking met sommige partijen, noemen verschillende partijen dat slechte communicatie hier een aandeel in heeft, voornamelijk in de communicatie met gemeenten, zorginstellingen en zorgverleners. De lijnen tussen betrokken partijen rondom het kind zijn vaak te lang en de rolverdeling is soms onduidelijk. De zorgboer van case 2 heeft hier een duidelijke mening over:

"Nou en hoe meer mensen hier aan tafel zitten, jij denkt ah dat hoeft ik niet te doen, dat doe jij al. En oh jij bent er ook bij betrokken, dan hoeft ik dat niet te doen. En daar gaat zoveel in mis. En de meest schrijnende gevallen, waar je heel vaak wat van hoort, dat komt vaak van communicatie. De hele wereld is d'r bij betrokken. Maar men weet niet van mekaar wat ze aan het doen zijn."

De federatie geeft aan dat vanuit de zorgboerderijen een gebrek aan communicatie is naar de regionale organisaties met betrekking tot wat er precies gebeurt op de boerderijen en dus ook of ze onderwijs bieden en hoe dat eruitziet. Bij de federatie is vervolgens ook niet bekend wat er bij alle boerderijen gebeurt. Door dit gebrek aan kennis van de activiteiten op de boerderijen wordt er in de organisaties soms dubbel werk verricht en langs elkaar heen gecommuniceerd.

Bureaucratie

Een bureaucratische manier van werken wordt voornamelijk toegeschreven aan het contact met gemeenten, zorginstellingen en samenwerkingsverbanden. Hierdoor kan het verwerken van aanvragen lang duren, komt er soms veel papierwerk bij kijken of komt er helemaal geen reactie van deze partijen. Ook de landelijke en regionale organisaties vinden de processen tijdrovend en arbeidsintensief per individuele deelnemer die onderwijs wil volgen op de zorgboerderij. Dit gaat ten koste van de mogelijkheid om tijdig in te kunnen grijpen en preventief te werk te gaan en ervoor te zorgen dat het kind niet uitvalt. De federatie zegt hier het volgende over:

"We zijn aan de ene kant bezig om bureaucratie de kop in te drukken nou sinds de gemeenten aan het roer staan lijkt het alsof het alleen maar toegenomen is."

Grenzen stellen vanuit de boer

Een aantal boeren geeft aan dat niet elk type leerling past op de zorgboerderij. Wanneer iedereen onvoorwaardelijk wordt aangenomen kan dit ten koste gaan van de kwaliteit van de andere aanwezigen, doordat de problematiek van een individu de anderen negatief beïnvloedt. Zorgboeren zeggen soms te makkelijk "ja" tegen zorg- en onderwijsvragen en denken daarna pas na over de invulling en praktische zaken die erbij komen kijken. In sommige gevallen wordt de ontwikkeling niet goed gemonitord, waardoor de boer niet kan aangeven wanneer een kind klaar is om te reïntegreren. De zorgboeren van case 4 zegt het volgende:

"Ik denk dat op dit moment wij het meeste behoeften nog hebben aan een toetsingskader. Hoe kan je vaststellen dat een kind zich echt ontwikkelt?"

De federatie en één zorgboer geven aan dat zorgboeren soms te lang doorgaan terwijl de financiering stopt of dat zorgboeren niet tijdig aangegeven dat ze extra financiering nodig hebben. Daarnaast stellen de landelijke en regionale organisaties dat boeren eerst beter moeten nadenken over welke doelgroep ze willen en kunnen ontvangen en of dit past bij wat ze te bieden hebben. Daarnaast moeten zorgboeren ook kijken waar precies vraag naar is en met welke praktische zaken ze rekening moeten houden, zoals de reisafstand van de kinderen. Regionale organisatie B zegt hierover het volgende:

"Je moet van tevoren goed nadenken: Wat is de vraag? Wat kan ik daaraan doen? Welke samenwerkingspartijen heb ik daarbij nodig? Als je dat allemaal kan bieden, dan zeggen we tegen dat kind: "Kom maar hier", maar zo gaat dat niet altijd."

Overig

Als overig knelpunt wordt benoemd dat de overheid op landelijk niveau dit soort initiatieven vaak niet serieus neemt. De zorgboer van case 5 is hier heel duidelijk over

"De knelpunten zitten in de politiek, dat is de reden dat er ik ook aan al die onderzoeken mee doen."

Ook is het lastig voor de boeren om aan zowel de kwaliteitseisen vanuit de zorg als het onderwijs te voldoen. Een aantal boeren geeft aan dat het niet mogelijk is een BRIN-nummer te krijgen en zij daarom niet worden erkend als onderwijslocatie. Een algemeen lerarentekort in de onderwijssector wordt ook benoemd als knelpunt, omdat het daardoor lastiger is om docenten voor een aantal uur onderwijs in de week naar de boerderij te halen. Door één van de zorgboeren wordt de afwisseling van professionals rondom een kind aangeduid als knelpunt, omdat er steeds meer partijen komen waar rekening mee moet worden gehouden en de verdeling steeds onduidelijk wordt. Door een regionale organisatie wordt opgemerkt dat ouders hun kinderen soms te snel uitschrijven, waardoor de zorgplicht vanuit de school wegvalt en er dus geen financiering beschikbaar meer is. Door de leeftijdsgrens van 18 vallen de jongeren boven de 18 wederom tussen wal en schip en kunnen vervolgens op weinig plekken terecht. Één zorgboer geeft aan dat zorgboeren het vaak te druk hebben met de activiteiten op de boerderij om te kunnen lobbyen bij de overheid. Hier wordt een rol gezien voor regionale platformen, om dit op te pakken.

Succesfactoren

Hieronder worden de meest genoemde thema's besproken, waarbij ze op volgorde staan van meest voorkomend naar minst voorkomend. Allereerst worden de onderwerpen die vaker dan drie keer worden benoemd aan de hand van een gedeeld thema besproken. De andere onderwerpen worden beknopt toegelicht onder het thema 'overig'.

Leeromgeving

Wat alle zorgboeren gemeen hebben is dat het bieden van een leeromgeving met groen, rust en ruimte positief bijdraagt aan de ontwikkeling van het kind. Deze omgeving is totaal anders dan de school en dit geeft de kinderen rust en mogelijkheden om op een andere manier te leren. De zorgboer van case 4 zei het volgende:

"Het is gewoon duidelijk aantoonbaar een relatie tussen hè, je buitenomgeving en hoe je je geest dan activeert en prikkelt en hoe je kan leren. Dus het is niet zo dat je in boeken alleen maar kan leren, maar in de natuur hoe dingen groeien, [...]."

Zo wordt er gebruik gemaakt van de elementen van de boerderij, waaronder de dieren. Op deze manier wordt leren weer leuk gemaakt, zegt één van de zorgboeren. Een andere zorgboer vertelt dat kinderen veel zelfvertrouwen opbouwen, waardoor ze uiteindelijk weer terug kunnen naar school. Daarnaast wordt benoemd dat leren tijdens beweging een positief effect heeft op de cognitie van een kind. De setting met kleine groepen kinderen, met meerdere begeleiders resulteert in genoeg individuele aandacht. Wel wordt benoemd dat deze leeromgeving niet voor elke leerling geschikt is en dat boeren daar steeds realistischer mee om gaan.

Leertraject

Het hebben van een helder en doordacht leertraject draagt bij aan het hebben van succes met onderwijs op de boerderij. Hiervoor zijn afspraken met betrokken partijen belangrijk. Meerdere zorgboerderijen geven aan dat het betrekken van de ouders in het proces een belangrijke factor is, zodat het kind de gemaakte voortgang thuis kan doorzetten. Wanneer het leertraject voor alle partijen duidelijk is, weten het kind en de ouders ook wat de verwachtingen zijn. Ook is het belangrijk dat de school hierin wordt betrokken, zodat ze de meerwaarde hiervan zien. Het is hierin belangrijk dat er doelen gesteld worden en daar naartoe gewerkt wordt. Een zorgboer omschrijft dat een belangrijk onderdeel van het leertraject de wenperiode is waarbij het kind begint met reïntegreren op school en waarbij er altijd begeleiding vanuit de zorgboerderij meegaat. Het afwisselen van zorgboerderij en school is hierin belangrijk. Het helpt wanneer de verschillende betrokken partijen dezelfde denkwijze hebben tijdens het leertraject en als einddoel reïntegratie voor ogen houden. De zorgboer van case 1 zegt het volgende:

"Dat ze zien joh, op de zorgboerderij komt hij zo tot rust. Probeer op dat terrein dan, waar hij de rust vindt, ook net dat stukje lesmateriaal te geven en probeer dat uit te breiden. En wie weet kan hij dan straks wel een dagdeel naar school. En dat hij dan 's middags weer komt op de boerderij om even te ontladen."

Grenzen vanuit de boer

Waar het bij sommige zorgboeren een knelpunt is dat er niet altijd duidelijke grenzen worden gesteld, zijn anderen hier juist goed in. Sommige boeren hebben heel duidelijk voor ogen wat hun doelgroep is en laten kinderen die hierbuiten vallen niet toe. Ook zijn er duidelijke grenzen over wat het kind wel en niet mag doen, zo heeft één van de zorgboeren een agressiebeleid. De zorgboer van case 5 noemt een voorbeeld van een duidelijke grens:

"Ja, dat zie je hier gewoon gebeuren. We hebben ook kinderen, dat is een contra-indicatie, die willen anderen pijn doen, [...], dan is het klaar. Per definitie, er is geen ruimte voor gesprek en dan wordt de gemeente heel boos, want dat kind verdient kansen. Nee."

De federatie benoemt dat boeren steeds meer voor- en denkwerk doen, voordat ze beginnen stappen te ondernemen richting een zorg- en/of onderwijsvraag. Hierdoor zijn ze beter geïnformeerd en worden er duidelijke kaders gesteld.

Communicatie

Wanneer de communicatie tussen betrokken partijen snel en helder verloopt, is dit in het voordeel van het kind en het proces. Korte lijntjes en directe contacten werken positief en zorgen voor snellere communicatie. Ook goede communicatie tussen zorgboeren en onderwijs onderling wordt gezien als succesfactor. Hierin werken zorgboeren en scholen samen, delen ze ideeën en ervaringen, zijn ze open naar elkaar en verwijzen ze naar elkaar door. Als laatste wordt het als positief gezien dat er gesprekken worden gepland met alle betrokken partijen tegelijk, zodat alle neuzen dezelfde kant op staan en er duidelijke afspraken gemaakt kunnen worden. De zorgboer van case 1 zegt hierover het volgende:

"Maar [naam gemeente] was het ook om de zoveel tijd hadden we een gesprek met de school, school ambtenaar, moeders, iemand van de gemeente en wij. Dat is toch mooi. Waar staat deze jongen, wat heeft hij nog nodig, wat denken we te kunnen gebruiken? Super, zo moet het eigenlijk gaan."

Overig

Andere succesfactoren die naar voren zijn gekomen zijn onder andere een goede samenwerking met een samenwerkingsverband van scholen. Daarnaast gaat de kwaliteit van het onderwijs (en zorg) vooruit wanneer men opgeleide en professionele docenten en hulpverleners in dienst heeft op de zorgboerderij. Ook wordt een aantal keer benoemd dat het belangrijk is om in oplossingen te denken en niet in problemen. Eén zorgboer geeft aan dat het belangrijk is om zelf te investeren in het onderwijs op de zorgboerderij en daarnaast zien de landelijke en regionale organisaties investeren ook als belangrijke succesfactor. De uitspraak van deze docent van case 2 vat het samen:

"Ik denk dat open en breed investeren in materiaal, maar ook de investering in personeel. Ik ben een eerstegraads docent, jij bent ook officieel docent. Gewoon mensen staan die echt lesgeven, je kan iemand vragen om te begeleiden maar je moet echt docenten hebben, die kijken er toch anders naar. Ook de faciliteiten zijn goed, we hebben een digibord, leslokalen en veel andere materialen"

In sommige gevallen komt het initiatief vanuit de school om naar een oplossing te zoeken wanneer een kind begint vast te lopen. Ook ziet een regionale organisatie dat er steeds vaker preventief wordt gehandeld, waarbij kinderen eerder naar een zorgboerderij gaan ter voorkoming van uitval, bijvoorbeeld één dag in de week. Hoewel de Wet passend onderwijs een aantal keer wordt benoemd als knelpunt, wordt deze wet ook gezien als een positief gegeven waarbij een leerplichtambtenaar een school kan attenderen op haar zorgplicht en de bijbehorende financiering. Verschillende boeren geven aan dat het een bevordering van de ontwikkeling is wanneer kinderen de mogelijkheid krijgen om examens af te leggen en deelcertificaten te halen. Daarnaast wordt beeldvorming omtrent onderwijs op de zorgboerderij als belangrijke factor benoemd, waar een positieve instelling onder betrokken partijen bijdraagt aan een goede samenwerking. Een regionale organisatie benoemt dat ze een langzaam stijgende lijn ziet in het aantal scholen en samenwerkingsverbanden dat onderwijs

op de boerderij financiert. Als laatste noemen verschillende boeren dat het belangrijk is om ouders te betrekken bij de ontwikkeling van het kind.

Behoeften

Naast dat er knelpunten en succesfactoren zijn geïdentificeerd zijn er ook behoeften gesignaleerd. Zo zei de federatie dat onderwijs op de zorgboerderij onderdeel kan worden van het bestaande keurmerk. Op deze manier kan de kwaliteit van het onderwijs op de boerderij worden gewaarborgd. De federatie zegt het volgende over dit idee:

"Ik zou het onderdeel maken van het kwaliteitssysteem. Waarom? Omdat niet elke boerderij het doet en dan kan je bijvoorbeeld in het keurmerk een module aanmaken als je onderwijs doet moet je daar en daaraan voldoen. En dan kan je gewoon een certificaat laten zien van het kwaliteitssysteem, [...] waarin staat ik heb ook nog een aantekening onderwijs... ik zou het daar een integraal onderdeel van maken."

Ook is een behoefte voor de toekomst dat er een 'trackrecord' wordt gemaakt van de positieve ontwikkelingen die plaatsvinden om meer erkenning te krijgen en het landelijk op de kaart te zetten. Wat alle zorgboeren aangeven is dat er behoefte is aan docenten die vanuit de school worden aangeboden. Daarnaast is er bij meerdere partijen de grote wens om het schot tussen zorg en onderwijs weg te halen. Dit is een behoefte, omdat op deze manier verschillende factoren op elkaar afgestemd worden en er duidelijke afspraken gemaakt kunnen worden. Denk hierbij aan het makkelijker bij elkaar brengen van de zorg- en onderwijsvragen voor een individu. Om dit te kunnen realiseren geeft een regionale organisatie aan dat er behoefte is aan onderzoek naar de mogelijkheden voor een raamcontract waar onderwijs en zorg samenkomen en die dan in alle situaties toegepast kunnen worden. Verschillende partijen geven aan wel projecten te willen doen, maar hierin spelen geld en tijd een bepalende rol. Regionale organisatie A beschrijft de behoefte op deze manier:

"Ik heb aan een projectleider voldoende, eventueel met juridische kennis van zowel zorg als onderwijs. Ik kan jullie er heel veel over vertellen, maar ik denk dat ik met een projectleider en wat juridische kennis heel ver kom om hier wat in te doen."

Naast dat op dit moment het gebrek aan erkenning en bekendheid een knelpunt is, is dit ook een behoefte die wordt uitgesproken.

5. Conclusie

In dit concluderende hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de drie centrale onderzoeksvragen. De vragen worden op chronologische volgorde beantwoord, waarbij de uitkomsten dienen als basis voor de aanbevelingen die worden beschreven in het volgende hoofdstuk. Allereerst is gekeken naar wat voor onderwijs plaatsvindt op zorgboerderijen. Centrale vraag 1 *'Hoe ziet het onderwijs op zorgboerderijen eruit?'* heeft geen eenduidig antwoord. De invulling van het onderwijs verschilt sterk tussen zorgboerderijen. Alleen op twee boerderijen worden de dieren bewust ingezet bij het onderwijs. Ook het aantal contacturen onderwijs dat leerlingen ontvangen verschilt sterk. Wel hebben de meeste boeren een bevoegd docent voor dit onderwijs, echter is het dienstverband en de financiering van deze docenten verschillend. Het onderwijs wordt op dit moment voornamelijk vanuit het zorgbudget van gemeenten betaald en in mindere mate door de scholen. Overeenkomsten zijn voornamelijk waarneembaar in het type leerling; dit betreft voornamelijk ingeschreven leerlingen die meestal uitvallen uit het speciaal, maar soms ook uit het regulier onderwijs. Deze leerlingen kampen over het algemeen met mentale problematieken of gedragsproblemen. Tot slot is uit dit onderzoek gekomen dat de meeste zorgboeren de visie delen dat het onderwijs op de zorgboerderij een tijdelijk karakter moet hebben en dat het doel is dat de leerlingen uiteindelijk re-integreren op school.

De diversiteit in het onderwijs op zorgboerderijen is ook zichtbaar in de samenwerkingen die zorgboerderijen ervaren. Centrale vraag 2 *'Hoe verlopen samenwerkingen rondom zorgboerderijen die onderwijs bieden?'* focust op samenwerkingen tussen zorgboeren en gemeenten, scholen en regionale en landelijke organisaties. De samenwerkingen verschillen per zorgboerderij, waarbij de samenwerkingen met scholen en samenwerkingsverbanden door de meeste zorgboerderijen als knelpunt wordt ervaren. De betrokkenheid van scholen en de bijbehorende beeldvorming over zorgboerderijen is zowel een knelpunt als een succesfactor. Wat opvalt aan de zorgboerderijen die een goede samenwerking hebben met scholen of samenwerkingsverbanden, is dat er duidelijke afspraken bestaan tussen zorgboeren, docenten en scholen. Hierbij bieden de zorgboeren het zorgcomponent en professionele docenten de onderwijscomponent. Financiering van onderwijs en zorg blijft een knelpunt onder zorgboerderijen. Als gecontracteerd zorgaanbieder financieren gemeenten de zorgcomponent op zorgboerderijen, echter wordt het onderwijs vanuit scholen en diens samenwerkingsverbanden niet of ontoereikend gefinancierd. Verwarring en frictie ontstaan omtrent deze financiële scheiding tussen zorg en onderwijs, waarin het zorggeld van de gemeente (deels) het onderwijs op de zorgboerderij bekostigt. In sommige gevallen is er wel samenwerking met de gemeente op het gebied van onderwijs; de kinderen worden dan via de gemeente aangemeld bij de zorgboerderij. Hierdoor ervaren niet alle zorgboeren de financiële frictie, omdat scholen en gemeenten hierover discussiëren "achter de schermen". Tot slot kan uit de samenwerkingen tussen zorgboerderijen en regionale organisaties geconcludeerd worden dat de samenwerkingen met de regionale organisaties goed verlopen op het gebied van zorg. Het verschilt per regionale organisatie of ook ingezet wordt op het stimuleren en ontwikkelen van onderwijs op zorgboerderijen.

De bovengenoemde samenwerkingen tussen de betrokken partijen staan in verbinding met de knelpunten en succesfactoren die zorgboeren en regionale organisaties hebben benoemd met betrekking tot professionalisering van de sector als geheel. Centrale vraag 3 luidt als volgt: *'Welke knelpunten en succesfactoren worden geïdentificeerd door de betrokken partijen?'* De belangrijkste knelpunten die naar voren zijn gekomen betreffen: (1) een gebrek aan financiering vanuit het onderwijs, (2) een vertekende beeldvorming, (3) een knellende wet- en regelgeving die onderwijs op zorgboerderijen niet legaliseert, (4) een beperkte communicatie tussen betrokken partijen, (5) een bureaucratische organisatie van gemeenten en zorginstellingen en (6) een gebrek aan grenzen vanuit de boeren met betrekking tot problematiek van de kinderen. De belangrijkste succesfactoren die zijn gesignaleerd door de participanten hebben betrekking op: (1) een groene en rustige leeromgeving met aanwezigheid van dieren, (2) een duidelijk en doelmatig leertraject richting reïntegratie terug naar school, (3) heldere communicatie tussen betrokken partijen en (4) het aangeven van de grenzen vanuit de boer met betrekking tot de problematiek van de kinderen.

6. Discussie

Tijdens het onderzoek zijn er een aantal factoren naar boven gekomen die ter discussie worden gesteld. De discussie wordt verdeeld over twee categorieën; (1) de methode discussie en (2) de resultaten discussie. In de methode discussie wordt de gehanteerde methode ter discussie gesteld. In de resultaten discussie worden opvallende resultaten verder uitgelicht.

6.1 Methode discussie

Tijdens de uitvoering van het onderzoek zijn met betrekking tot de methode een aantal factoren signaleerd die ter discussie gesteld worden. Ten eerste is het niet gelukt om contact te leggen met alle partijen die van belang waren om het een multi-perspectief onderzoek te maken, waardoor voornamelijk de informatie komt van de zorgboeren en regionale en landelijke organisaties. Omdat geen respons is gekomen van zowel scholen als gemeenten zijn deze visies niet meegenomen in dit onderzoek, dit is te wijten aan het korte tijdsbestek en de verwachting dat zorgboeren directe contactgegevens hadden, wat achteraf niet waar bleek te zijn.

Het type onderzoek was een kwalitatieve case study. De semigestructureerde interviews waren een goede manier om aan de ene kant een selectie van onderwerpen te bespreken en hierover kennis te vergaren, maar bood aan de andere kant ook ruimte om dit aan te passen aan de context van de case. Voor het grootste deel bood de vergaarde data de mogelijkheid om bevindingen van de verschillende cases naast elkaar te leggen. Echter bleek soms achteraf dat, door de manier waarop het gesprek verliep, bepaalde elementen niet duidelijk genoeg in het interview besproken waren. Ook ontdekten we gedurende het onderzoek het belang van bepaalde partijen, zoals het samenwerkingsverband. Hierdoor ontbrak soms informatie van zorgboerderijen over het contact met samenwerkingsverbanden.

Tijdens het onderzoek is gebruikgemaakt van één methode en heeft dus geen triangulatie van data plaatsgevonden. Hoewel er gezocht is naar literatuur, bleek een uitgebreide literatuurstudie niet mogelijk, omdat weinig onderzoek is gedaan naar onderwijs op zorgboerderijen. Wel is in beperkte mate de belangrijkste wet- en regelgeving onderzocht. Ook is ervoor gekozen om geen enquête af te nemen. De onderwijs boerderij sector is erg klein, waardoor het lastig is om met kwantitatieve methoden gegronde conclusies te trekken. Daarnaast was meer voorkennis nodig indien andere onderzoekers via een enquête de sector in kaart willen brengen. Ondanks dat er dus maar een methode is gebruikt, is op andere manieren gezorgd voor het controleren van de gebruikte methoden en data. Allereerst heeft een expert op dit onderwerp de topic list van de interviews gecontroleerd en hier feedback op gegeven. Ook is er samengewerkt in een groep van zes onderzoekers die vanuit verschillende studierichtingen betrokken waren bij de opzet en uitwerking van het onderzoek. Deze verschillende perspectieven droegen bij aan het verminderen van bias in het onderzoek. Ook hebben de geïnterviewden de mogelijkheid gehad om het transcript van het interview te lezen, zodat gecontroleerd is of de interviewers hen goed verstaan hebben. Soms is achteraf door de geïnterviewden nog informatie verduidelijkt.

Gezien dit onderzoek een sterke tijdsbeperking had, zijn uiteindelijk vijf zorgboerderijen, twee docenten, twee regionale organisaties en de federatie geïnterviewd. Echter ontbraken veel partijen, zoals scholen en gemeenten, en zijn de vijf boerderijen niet representatief voor de gehele sector. Op deze manier is er geen data saturatie bereikt en heeft het onderzoek een lage generaliseerbaarheid, omdat er veel verscheidenheid is en veel zorgboerderijen ontbraken. Deze meervoudige case study biedt dus geen totaalbeeld van de onderwijs boerderij sector, maar geeft wel veel inzichten op grond waarvan bepaalde conclusies getrokken worden. Ook is dit vooronderzoek onderdeel van een groter onderzoek en biedt het een basis voor andere onderzoekers om op voort te bouwen.

Door de verschillende bovengenoemde factoren zijn de onderzoeksvragen van het onderzoek veranderd. In eerste instantie was centrale vraag 2: *wat is het perspectief van verschillende stakeholders (zorgboeren, scholen en gemeenten) over onderwijs op de boerderij?* Gezien twee van deze betrokken partijen zonder succes zijn benaderd kon alleen het perspectief vanuit de zorgboeren worden omschreven. Daarnaast was centrale vraag 3 eerst ook anders, waarin de regionale organisatie en de federatie een prominentere plek hadden. Deze betrokken partijen zijn nu onder centrale vraag 2 geschaard, omdat de andere betrokken partijen zijn uitgevallen. In eerste instantie was het benoemen van de knelpunten en succesfactoren een deelvraag. Deze vraag heeft nu een

belangrijkere focus gekregen in het onderzoek, omdat er naast knelpunten en succesfactoren in de samenwerking ook andere knelpunten en succesfactoren te omschrijven zijn.

6.2 Resultaten discussie

Uit de resultaten van centrale vraag 1 blijkt dat weinig samenhang is tussen onderwijs op zorgboerderijen. In de literatuur is weinig informatie te vinden over onderwijs op de zorgboerderij van een intensief karakter. Hoewel in de studie van Schuler (2010) naar voren komt dat de boerderij een positief effect heeft op de ontwikkeling van kinderen, is er nog weinig bekend over het effect dat onderwijs op zorgboerderijen heeft op kinderen. Het gebrek aan kennis dat benoemd was als probleem in de introductie blijft gedeeltelijk aanwezig door de grote variëteit wat generalisatie moeilijk maakt. Ondanks dat dit onderzoek naar de invulling van onderwijs op de zorgboerderij heeft gekeken, is meer dan vijf boerderijen nodig om een gegrond oordeel te geven over onderwijs op de zorgboerderij.

Uit de resultaten van paragraaf 4.2 komt naar voren dat er sprake is van een duidelijke scheiding tussen de zorgboer die de zorg regelt en de bevoegde docenten die het onderwijs regelen. Bij goedlopende samenwerkingen werkt deze verdeling. Bij slecht lopende samenwerkingen, waar geen duidelijke verdeling is kun je spreken van een onderwijs-zorg gat. Een eerder onderzoek van Van den Brink (2019) is gebleken dat dit gat is ontstaan door de scheiding van onderwijs en zorg in de wet. De komst van de Variawet biedt meer mogelijkheden voor het samenbrengen van zorg en onderwijs, maar de resultaten over de samenwerkingen laten zien dat deze mogelijkheden nog onduidelijk zijn voor de partijen. Elke partij houdt een andere partij verantwoordelijk, maar deze informatie is alleen verkregen via zorgboeren. Dit is een beperking in de resultaten, omdat de scholen en gemeenten niet zelf hebben gereageerd. Uit deze resultaten blijkt dat meer afspraken nodig zijn tussen partijen over de verantwoordelijkheid maar om dit beeld compleet te krijgen dienen gemeenten en scholen ook geïnterviewd te worden.

Wat opvalt bij de resultaten in paragraaf 4.3 is dat in sommige gevallen de één zijn succes de ander zijn valkuil kan zijn. Zo voelen sommige boerderijen zich beperkt door de Wet passend onderwijs en zijn daarom sommige processen stil komen te liggen, waar anderen het als een uitkomst zien om verschillende partijen op haar verantwoordelijkheden te wijzen. Dit valt wetenschappelijk niet te verklaren, maar is gebaseerd op verschillende ervaringen. In dit geval kan het succes van de één dienen als inspiratie voor de ander. Ook is er verdeeldheid in de mate waarin boeren grenzen aan geven. De ene boer lijkt dit goed af te gaan, waar de ander hier moeite mee heeft. Ook de regionale organisaties vinden dat zorgboeren te weinig balans hebben in wat voor type leerlingen ze aannemen in verhouding tot wat de zorgboerderij kan bieden, terwijl sommige zorgboeren aangeven dat het door het stellen van grenzen (type leerling, agressiebeleid) een succes is. Deze verdeling is niet te verklaren met literatuur, omdat het specifiek voor de onderzochte cases is.

Iets anders wat opvalt is dat veel knelpunten terug te leiden zijn naar het overkoepelende knelpunt samenwerking. Met name communicatie en financiering laat veel overlap met samenwerking zien. Dit is te verklaren, omdat een slechte samenwerking vaak berust is op slechte- of miscommunicatie tussen betrokken partijen. Ook de financiën worden vaak gekoppeld aan een slechte samenwerking, in de meeste gevallen betaald de school niet of is de verdeling van financiering onduidelijk.

Succesfactoren zitten voornamelijk in de manier waarop zorgboerderij bijdraagt aan de ontwikkeling van de leerling. Hierin zijn de belangrijkste thema's de leeromgeving van de zorgboerderij en het (intensieve) leertraject van de deelnemer. Dat de leeromgeving een succes is blijkt ook uit het onderzoek van Both (2008). Die beschrijft dat de aanwezigheid van dieren en de open natuurlijke omgeving zorgt voor rust, maar ook een gevoel van verantwoordelijkheid bij kinderen. Dat een juiste invulling van het leertraject leidt tot een succes, is niet te verklaren met literatuur. Wel is onderzoek gedaan naar de invloed van leerkrachten op de ontwikkeling van executieve functies. In dit onderzoek is beschreven hoe kinderen zich ontwikkelen en welke personen hierin een rol spelen. Hierin wordt benoemd dat het hebben van een duidelijk plan, doelen en tijdige interventies een positieve invloed hebben op de verdere ontwikkeling van het kind. Ook wordt in dit onderzoek benoemd dat de vaardigheden worden gevormd door onder andere de school- en sociale omgeving en dat hier een geschikte balans in gevonden moet worden (Kautz, 2017).

7. Aanbevelingen

In dit hoofdstuk worden aanbevelingen gedaan met het oog op het uiteindelijke doel van de professionalisering van de sector. Het creëren van een duidelijk raamcontract tussen betrokken partijen staat hierin centraal en hieruit vloeien de verdere suggesties voort. Voor het opstellen van het raamcontract is het zinvol (1) de sector verder te exploreren, (2) een centraal platform te ontwikkelen en (3) te onderzoeken waar de kansen liggen om lokale partijen beter te betrekken bij onderwijs op zorgboerderijen. Deze aanbevelingen zijn voortgekomen uit de eerdergenoemde conclusies.

7.1 Raamcontract

Op basis van de geïdentificeerde knelpunten en succesfactoren adviseert dit project om toe te werken naar het opstellen van een raamcontract tussen zorgboeren, samenwerkingsverbanden en gemeenten op lokaal niveau. Hierbij kunnen eventueel regionale organisaties betrokken worden. Voornamelijk de zorginkoop organisaties, die zorgcontracten met gemeenten vaststellen. Doordat er duidelijke afspraken gemaakt kunnen worden in een raamcontract, omtrent de financiering, onderlinge communicatie, de grenzen per partij en de wet- en regelgeving, kunnen deze knelpunten worden opgelost. Door middel van een raamcontract zou iedere partij duidelijk weten wat er van hen verwacht wordt, waardoor een vertekend beeld van zorgboerderijen kan worden aangepakt. Een raamcontract benoemt namelijk de mogelijkheden die zorgboerderijen op het gebied van onderwijs kunnen bieden. Daarnaast komen de meest genoemde succesfactoren samen in het raamcontract, aangezien er een helder en eenduidig leertraject wordt opgesteld, de leeromgeving van de zorgboerderij wordt erkend en de grenzen van de boer betreft de problematiek van de kinderen duidelijk staan vermeld.

In het raamcontract worden afspraken opgesteld tussen de zorgboer en de 'klant', in dit geval de gemeente en het samenwerkingsverband. Er worden afspraken gemaakt tegen welke voorwaarden de dienst geleverd wordt, tegen welke prijs en wat de looptijd is. In dit geval is de 'dienst' die de zorgboer levert het bieden van een plek en faciliteiten om zorg en onderwijs aan het kind te geven. Het raamcontract kan per situatie worden opgesteld, waarbij de partijen zelf overeenkomen wie welke rol en verantwoordelijkheden heeft en hoe de communicatie verloopt.

Op basis van de onderzochte knelpunten en succesfactoren wordt aanbevolen de volgende punten in het raamcontract op te nemen:

- **Leertraject van het kind**
  - Tijdsduur en eventuele wenperiode tijdens re-integratieproces
  - Onderwijsvormen: Welke lesmethoden en elementen van de boerderij?
  - Wie vult het onderwijs in?
  - Wie geeft het onderwijs?
- **Financiële en/of materiële middelen**
  - Wie is financieel verantwoordelijk voor het onderwijs?
  - Welke materiële middelen zijn er nodig en waar komen deze vandaan?
- **Evaluatie van de voortgang**
  - Wie evalueert de ontwikkeling van het kind?
  - Wie bepaalt wanneer een kind terug kan naar school?
- **Afspraken over onderlinge communicatie**
  - Hoe kunnen de partijen elkaar bereiken?
  - Hoe vaak wordt er overlegd tussen de partijen tijdens het traject?
- **Voorwaarden**
  - Garanties over de kwaliteit van het personeel/onderwijs
  - Situaties waarbij het contract kan worden verlengd/verkort

7.2 Concrete aanbevelingen voor het raamcontract

Voor het opstellen van een raamcontract is meer kennis en onderzoek nodig over de sector en voornamelijk de visie van andere partijen. Voor het opstellen van raamcontracten worden de volgende concrete aanbevelingen gedaan:

1. Erkenning: Verder in kaart brengen van de sector. Wat is er mogelijk?

Uit dit onderzoek is gebleken dat de negatieve beeldvorming van onderwijs op de zorgboerderij één van de belangrijkste knelpunten is. Hieronder vallen zowel gebrek aan erkenning en bekendheid van de zorgboerderij als leeromgeving. Door de sector verder in kaart te brengen worden ook de mogelijkheden die zorgboerderijen kunnen bieden voor thuiszitters in kaart gebracht. Uit dit onderzoek wordt aanbevolen om de volgende punten verder in kaart te brengen:

a. Wat voor onderwijsactiviteiten er plaatsvinden op de zorgboerderij

In dit onderzoek is gekeken naar de invulling op 5 zorgboerderijen en daaruit blijkt dat er een immense verscheidenheid is aan onderwijsvormen. Het is daarom zinvol om naar zoveel mogelijk boerderijen te kijken om een beeld te scheppen van het totale bereik aan onderwijsactiviteiten dat plaatsvindt op een zorgboerderij. Met name met betrekking tot lesmethoden.

b. Het type leerling dat (tijdelijk) onderwijs op een zorgboerderij volgt

Het type leerlingen dat onderwijs geniet op de 5 zorgboerderijen die meegenomen zijn in dit onderzoek blijkt dat het voornamelijk om kinderen en jongeren met mentale beperkingen en gedragsproblemen gaat. Echter, zou het zo kunnen zijn dat er meerdere groepen onderwijs op een boerderij volgen en daarom is het zinvol om dit op zoveel mogelijk zorgboerderijen met onderwijsfunctie te toetsen om het totale scala aan soorten leerlingen in beeld te brengen.

c. De aanwezigheid van docenten op de zorgboerderij

Uit de vijf zorgboerderijen is gebleken dat er onder verschillende regelingen docenten op de zorgboerderij aanwezig zijn. Soms zijn docenten ook niet aanwezig. Het verder in kaart brengen van de aanwezigheid van docenten op de boerderij geeft een beeld van de mate van professionaliteit van de sector op het gebied van onderwijs. Tevens zal dit kunnen leiden tot meer erkenning, doordat men dan kan aantonen dat het aanbieden van zorg en onderwijs wordt uitgevoerd door vakmensen. Dit vloeit voort in de vierde aanbeveling.

d. In hoeverre onderwijs- en zorg componenten van de zorgboerderij gescheiden zijn.

Wat uit deze studie van 5 zorgboerderijen naar voren is gekomen is dat er zorgboeren zijn die de financieringsstromen uit de zorg en het onderwijs gescheiden (willen) houden, maar dat er ook zorgboeren zijn die deze componenten samen willen brengen op de boerderij, zowel inhoudelijk als financieel. Er zijn ook boerderijen waar het onderwijs op dit moment (gedeeltelijk) uit de zorg wordt betaald. Met betrekking tot dit onderwerp zijn er sterk uiteenlopende meningen onder de boeren en het is daarom zinvol om dit voor zoveel mogelijk zorgboerderijen te onderzoeken om te zien wat de mogelijkheden zijn en waar de meeste boeren naartoe zouden willen.

2. Het creëren van een platform: een centraal aanspreekpunt in de sector

In samenhang met het verder in kaart brengen van de sector en haar mogelijkheden, is de tweede aanbeveling het ontwikkelen van een platform waar onderling informatie kan worden gedeeld en tevens informatie kan worden uitgedragen. Het doel van dit platform is het uitwisselen van kennis onder boeren, informatievoorziening aan externe partijen en het promoten van de ontwikkeling en het delen van behaalde successen. Het samenbrengen van de sector op één platform zal de professionalisering bevorderen. Met het realiseren van dit platform wordt ingespeeld op de huidige gesignaleerde knelpunten die samenkomen in de erkenning van de sector. Dit draagt tevens bij aan de bekendheid van de sector bij externe partijen, zoals scholen en gemeenten. Ook kunnen boeren elkaar vinden voor informatie en advies bij een centraal punt.

Binnen dit platform zijn de huidige initiatiefnemers verantwoordelijk voor de inhoud, maar zien wij ook een belangrijke rol voor de regionale en landelijke organisaties in de communicatie richting de zorgboeren. Er moet echter onderzocht worden in hoeverre regionale organisaties zich willen

inzetten voor het stimuleren van onderwijs op zorgboerderijen. Om meer inzicht te krijgen hoe organisaties hier tegenover staan is het van belang om deze visies verder in kaart te brengen. De derde aanbeveling sluit hierop aan.

3. Hoor en wederhoor van andere partijen: de visies van gemeenten, scholen, samenwerkingsverbanden en regionale organisaties in kaart brengen

Ons onderzoek is geschreven vanuit het oogpunt van zorgboeren, regionale- en landelijke organisaties. Uit de analyse van samenwerkingen rondom zorgboerderijen is gebleken dat zorgboeren vooral weerstand ervaren vanuit scholen. Of en waarom dit zo is hebben wij echter niet kunnen onderzoeken. Voordat verdere stappen gezet worden in de professionalisering wordt het volgende geadviseerd:

- a.** Een vervolgonderzoek naar de visie van gemeenten, scholen en samenwerkingsverbanden op onderwijs op zorgboerderijen. Wat zien zij als knelpunten en onder welke voorwaarden zouden zij eventueel samen willen werken met zorgboeren op het gebied van onderwijs? Dit kan dienen als basis voor het raamcontract tussen zorgboerderijen, gemeenten en samenwerkingsverbanden.
- b.** Een vervolgonderzoek naar alle regionale organisaties en hun visie op onderwijs op zorgboerderijen. Voornamelijk de rol die zij zichzelf toeschrijven in het wel of niet stimuleren en ontwikkelen van onderwijs op zorgboerderijen. Onder regionale organisaties vallen zowel regionale zorginkoop organisaties als verenigingen en stichtingen die geen zorg inkopen.

Bronnen

- Baarda, D. B., Bakker, E., Fischer, T., Julsing, M., Goede, M. P. M., Peters, V. A. M., & van der Velden, T. M. (2013). *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Noordhoff Uitgevers.
- Baarda, D., Goede, M. d., & Meer-Middelburg, A.v. (2007). *Basisboek Interviewen*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff bv
- Baxter, P., & Jack, S. (2008). Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researchers. *The qualitative report*, 13(4).
- Blok, H., & Breetvelt, I. (2004). Adaptief onderwijs: Betekenis en effectiviteit. *Pedagogische Studiën*, 81(1), 5-27.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*.
- Both, K. (2008). *Naar een groene pedagogiek*.
- Bryman, A., Becker, S., & Sempik, J. (2008). Quality criteria for quantitative, qualitative and mixed methods research: A view from social policy. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(4), 261-276.
- Federatie Landbouw en Zorg. (Z.d.). *Wie zijn we*. Geraadpleegd op 20 juni, 2019, van: <https://www.landbouwzorg.nl/index.php?pagid=25>
- GGZNederland. (Z.d.). *Gemeenten/jeugdwet*. Geraadpleegd op 20 juni, 2019, van <https://www.ggz nederland.nl/themas/gemeenten---jeugdwet>
- Golafshani, N. (2003). Understanding reliability and validity in qualitative research. *The qualitative report*, 8(4), 597-606.
- Huisman, P., Van der Aa, R. & van Geel, S. (2015). *Onderwijs op een andere locatie dan school*. Ecorys. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ingrado. (Z.d.). *Wat is RMC?* Geraadpleegd op 26 juni, 2019, van https://www.ingrado.nl/kennisdossiers/rmc_in_vogelvlucht/wat_is_rmc
- Kautz, T., Heckman, J. J., Diris, R., Ter Weel, B., & Borghans, L. (2014). *Fostering and measuring skills: Improving cognitive and non-cognitive skills to promote lifetime success* (No. w20749). National Bureau of Economic Research.
- Kirk, J., Miller, M. L., & Miller, M. L. (1986). *Reliability and validity in qualitative research* (Vol. 1). Sage.
- Last, M. (2018). *Praktijken en ervaringen met onderwijs op de zorgboerderij*.
- Landbouw en Zorg. (2019) *Criteria voor Zorgboerderijen*. Geraadpleegd op 25 juni 2019, van <https://www.landbouwzorg.nl/index.php?pagid=191>
- Movisie. (2015, 15 april). *Transitie jeugdzorg: een overzicht*
Geraadpleegd op 20 juni, 2019, van <https://www.movisie.nl/artikel/transitie-jeugdzorg-overzicht>
- Nimer, J., & Lundahl, B. (2007). Animal-assisted therapy: A meta-analysis. *Anthrozoös*, 20(3), 225-238.
- NJI. (Z.d.). *Jeugdwet*. Geraadpleegd op 20 juni, 2019, van <https://www.nji.nl/Jeugdwet>
- O'Haire, M. (2010). Companion animals and human health: Benefits, challenges, and the road ahead. *Journal of Veterinary Behavior: clinical applications and research*, 5(5), 226-234.

Onderwijsinspectie. (Z.d.). Maatwerk in onderwijstijd voor leerlingen met een beperking. Geraadpleegd op 26 juni, 2019, van <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/onderwijstijd/maatwerk-in-onderwijstijd-voor-leerlingen-met-een-beperking>

Plein013. (Z.d.). Wat is een samenwerkingsverband? Geraadpleegd op 19 juni 2019, van: <https://www.plein013.nl/voor-ouders/wetten-en-regels/samenwerkingsverband/>

PO-Raad, (2018). 'We hebben de thuiszitters beter in beeld'. Geraadpleegd op 21 mei 2019, van: <https://www.poraad.nl/nieuws-en-achtergronden/we-hebben-de-thuiszitters-beter-in-beeld>

Radema, D., Steenhoven, P. v. d., & Veen, D. v. (2003). Thuiszitters in beeld. Een onderzoek naar leerplichtige kinderen met een licht verstandelijke handicap en gedragsproblemen die tijdelijk geen onderwijs volgen. Utrecht: NIZW

Rijksoverheid. (2016). Thuiszitterspact. Geraadpleegt op 20 mei, 2019, van: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2016/06/13/thuiszitterspact>

Rijksoverheid. (2018). Voor meer kinderen een plek op school. Geraadpleegt op 20 mei, 2019, van: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2018/02/19/voor-meer-kinderen-een-plek-op-school>

Rijksoverheid. (Z.d. a). Doelen passend onderwijs. Geraadpleegd op 20 juni, 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/doelen-passend-onderwijs>

Rijksoverheid. (Z.d. b). Jeugdhulp bij gemeenten. Geraadpleegd op 20 juni, 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/jeugdhulp/jeugdhulp-bij-gemeenten>

Rijksoverheid. (Z.d. c). Zorgplicht en samenwerken scholen in passend onderwijs. Geraadpleegd op 20 juni, 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/zorgplicht-en-samenwerken-scholen-passend-onderwijsverantwoordelijkheid-van-de-scholen>

Schuler, Y. D. (2010). *De boerderij als ontwikkelomgeving: kinderen uit speciaal basisonderwijs werken mee: werkt de boerderij voor de kinderen?* (No. 346). Wageningen UR, Plant Research International.

Stake, R.E. (2005). Qualitative case studies. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage

Swanborn, P. (1994). Het ontwerpen van case-studies: enkele keuzen. *Mens en maatschappij*, 69(3), 322-335.

Verhoeven, N. (2019). Tweede Kamer wil dat veelbesproken zorgboerderij De Grote Brander in Okkenbroek weer onderwijs kan bieden. *De Stentor*. Geraadpleegd van <https://www.destentor.nl/deventer/tweede-kamer-wil-dat-veelbesproken-zorgboerderij-de-grote-brander-in-okkenbroek-weer-onderwijs-kan-bieden~a4887ad7/>

VNG (2019, 8 mei). Tekorten jeugdzorg en GGZ: open brief en oproep aan kabinet. Geraadpleegd op 26 juni, 2019, van <https://vng.nl/onderwerpenindex/sociaal-domein/nieuws/tekorten-jeugdzorg-en-ggz-open-brief-en-oproep-aan-kabinet>

VNG (z.d.) Wetgeving Passend Onderwijs. Geraadpleegd op 20 juni, 2019, van <https://vng.nl/onderwerpenindex/onderwijs/passend-onderwijs/wetgeving-passend-onderwijs>

Yin, R. K. (2017). *Case study research and applications: Design and methods*. Sage publications.

Zorgwijzer. (2014, 28 oktober). Overgangsregeling van AWBZ naar Wmo en Wlz in 2015. Geraadpleegd op 26 juni, 2019, van <https://www.zorgwijzer.nl/zorgverzekering-2015/overgangsregeling-awbz>

Bijlage I - Topic lists

Algemene introductie voor de interviews

- Bedankt dat u tijd heeft vrij gemaakt voor het interview. Wij zijn studenten van Wageningen Universiteit [voorstellen persoon en studie]
- Voor een project van de Universiteit doen wij onderzoek naar onderwijs op boerderijen voor kinderen en jongeren die tijdelijk niet in het reguliere of speciale onderwijs passen en een alternatief leertraject volgen op de boerderij.
- Via Jan Hassink (WUR) en zijn netwerk van zorgboerderijen zijn wij met u in contact gekomen.
- In dit interview willen wij graag meer weten over het onderwijs op de boerderij en de samenwerking tussen de boerderijen, gemeenten en scholen. Verder zijn wij geïnteresseerd in de visie van regionale en nationale belangenorganisaties.
- We zullen vragen stellen rondom het type onderwijs op de boerderij, het type leerlingen en eventuele knelpunten en succesfactoren die worden ervaren in bestaande samenwerkingsverbanden

Kosten:

- Het interview duurt ongeveer een uur.
- Wij gebruiken de interviews voor explorerende casestudies naar verschillende boerderijen en omliggende partijen.
- De resultaten worden verwerkt in in een onderzoeksrapportage en wordt een presentatie gegeven aan de begeleidingscommissie van ons project.
- Dit interview is vertrouwelijk en alleen Wageningen Universiteit zal de gegevens kunnen gebruiken. Daarnaast worden de gegevens ongeveer 1 jaar bewaard op een beschermde server/database van Wageningen Universiteit en daarna vernietigd.
- In verband met het locatiegebonden onderzoek kunnen wij anonimiteit niet garanderen, maar wij zullen namen niet noemen wanneer ongewenst.
- Graag zouden wij voor het vergemakkelijken van de analyse van de data het interview op willen nemen. Deze opname is alleen voor ons eigen gebruik en wordt na het onderzoek vernietigd. Gaat u hiermee nog steeds mee akkoord?

Baten:

- Het belang van de rapportage is de huidige onderwijsboerderij sector gedeeltelijk in kaart brengen om daarmee uiteindelijk bij te dragen aan een versterking van de sector.

Taken:

- Tijdens het interview stel ik de vragen en mijn partner notuleert en houdt de tijd in de gaten.
- We hebben een agenda met een topiclijst waarmee we proberen het interview te structureren.

AFSLUITING:

- Het volledig uitgeschreven transcript van het interview kan bij interesse naar u worden opgestuurd voor het geven van feedback en wellicht een aantal zaken op te helderen die zijn geïndiceerd als opmerking in de tekst.
- Graag zouden wij nadat we het hebben opgestuurd zo spoedig mogelijk een reactie willen ontvangen op het transcript zodat wij deze kunnen verwerken in ons onderzoeksrapport.
- Bij interesse zullen wij de uiteindelijke resultaten persoonlijk naar u opsturen.

TOPIC LIST INTERVIEWS ZORGBOEREN

Centrale vraag 1: Hoe ziet het onderwijs op onderwijsboerderijen eruit?

Context:

- Wanneer bent u uw zorgboerderij gestart?
- Waarom bent u een zorgboerderij gestart?
- Wanneer bent u met onderwijs gestart?

Het onderwijs

- Wat heeft ervoor gezorgd dat u ook onderwijs bent gaan aanbieden op de boerderij?
- Hoe vult u het onderwijs op de boerderij in? (Hoe ziet een dag van de leerlingen eruit? Wat voor lessen krijgen ze?)
- Welk type onderwijs volgen de leerlingen? (Basis/speciaal/voortgezet)
- Welke type elementen van de boerderij maken deel uit van het onderwijs?
  - En hoe worden deze dan ingezet?
- Hoeveel dag(delen) in de week komen leerlingen naar de boerderij?
- Is het individuele of klassikale begeleiding?
  - Of een mix en waarom?
- Gaan de leerlingen ook nog naar een reguliere school of naar speciaal onderwijs?
- Ziet u het onderwijs als een tijdelijke- of vaste oplossing voor de leerlingen?
- Zijn er ook andere begeleiders betrokken bij de leerlingen op de boerderij?
- Wat gebeurt er wanneer een kind na lange tijd nog niet klaar is voor reïntegratie in het reguliere/speciale schoolsysteem? Hoe lang is tijdelijk/wat is de grens?

De leerlingen

- Aan hoeveel leerlingen geeft u onderwijs op dit moment?
- Hoeveel leerlingen ontvangt u gemiddeld per dag?
- Wat zijn de belangrijkste redenen dat leerlingen die naar uw boerderij komen uitvallen op school? (Wat voor soort problemen hebben ze?)
- Hoe worden de leerlingen naar de boerderij vervoerd?

Docenten

- Wie geeft het onderwijs en wat voor opleiding heeft deze persoon? (Boer/boerin/specifiek onderwijs 1e of 2e graads)?
- Hoeveel docenten heeft u aan het werk?
- Hoe bent u in contact gekomen met de docenten?

Financiering

- Hoe wordt het onderwijs gefinancierd?
- Zijn er veranderingen geweest in de financiering van het onderwijs?
- Is de financiering voldoende om het onderwijs te bekostigen?

Centrale vraag 2: Hoe kijken stakeholders naar onderwijsboerderijen?

Deelvraag 1: Wat is de visie van de boeren met betrekking tot onderwijsboerderijen?

- U bent sinds [datum] begonnen met onderwijs op de zorgboerderij. Welke doelen wilt u behalen met onderwijs op de boerderij?
  - Waarom deze doelen?
  - Heeft u al doelen gerealiseerd?
  - Op welke manier?
  - Wat betekent dat voor u en het onderwijs op de boerderij?
- Wat is de visie van deze boerderij (en van u) op tijdelijk onderwijs op zorgboerderijen?
- Waar komt deze visie vandaan? Waarom kijkt u er zo naar?
- Hoe ziet het ideale onderwijs op de boerderij eruit?
- Wat maakt dat u de boerderij een geschikte leeromgeving vindt?
  - Wat maakt de boerderij anders dan de schoolomgeving?
- Is de boerderij geschikt voor alle soorten leerlingen/ alle soorten problemen?
- Wat ziet u voor effecten voor de leerlingen?

Deelvraag 2: Hoe werken de betrokken stakeholders samen?

- Met welke partijen werkt u samen om onderwijs op de boerderij te realiseren?
  - Waarom werkt u samen met deze partijen?
  - Sinds wanneer werken jullie samen?

- Hoe is de samenwerking in de loop der jaren gevormd?
- Welke rol spelen de partijen [benoem de genoemde partijen] in het realiseren van onderwijs op uw boerderij?
  - Wat is uw rol hierin?
  - Wie bepaalt wat het beste programma is voor het kind?
  - Wie bepaalt wanneer een kind weer klaar is om terug naar school te gaan?
  - Hoe wordt dit bepaalt?
    - Wat is uw rol hierin
- Wat is volgens u het doel van andere partijen en sectoren waarmee u samenwerkt?
- Is dit hetzelfde? Waarom wel en niet?
- Welke sectoren moeten samenwerken volgens u om 'de ideale situatie om onderwijs op de boerderij' te realiseren?
  - Ervaart u dit?
  - Waarom?

U heeft aangegeven met de volgende partijen te hebben samengewerkt. We zullen nu per partij een aantal vragen stellen.

- Met scholen: Hoe verloopt de samenwerking met scholen?
  - Met welke scholen werkt u samen?
  - Waarom werkt u samen met deze scholen?
  - Hoe is deze samenwerking tot stand gekomen?
  - Hoe verloopt de samenwerking?
  - Wat is uw rol in dit proces?
  - Hoe zijn de rollen verdeeld binnen de samenwerkingen?
  - Hoe ziet u deze verdeling graag?
  - Hoe zou u de relatie met docenten beschrijven?
  - Wat ziet u als rol voor de scholen en docenten in het realiseren van onderwijs op de boerderij?
- Met gemeenten/leerplichtambtenaren: Hoe verloopt de samenwerking met de gemeente en ambtenaren?
  - Met welke gemeente werkt u samen?
  - Met welke personen uit de gemeente heeft u contact?
  - Met welke personen uit de gemeente werkt u samen?
  - Op welke manier werken jullie samen?
  - Hoe is deze samenwerking tot stand gekomen?
  - Hoe verlopen deze samenwerkingen? Waarom?
  - Wat is uw rol in dit proces?
  - Hoe zijn de rollen verdeeld binnen de samenwerkingen?
    - Hoe ziet u deze verdeling graag?
  - Wat ziet u als rol voor de gemeente in het realiseren van onderwijs op de boerderij?
- Met de regionale koepel van zorgboerderijen:
- Wat betekent de regionale koepel van zorgboerderijen voor u als het om onderwijs gaat? ()
  - Hoe is het contact met uw regionale koepel?
  - Hoe wordt er binnen de regionale koepel aandacht besteedt aan onderwijs?
  - Hoe ondersteunt de koepel het realiseren van onderwijs op een zorgboerderij?
    - Voelt u zich gesteund door de regionale koepel?
  - Wat ziet u als rol voor de belangenorganisaties in het realiseren van onderwijs op de boerderij?
- Landelijke federatie landbouw en zorg
  - Wat voor rol ziet u voor de federatie bij het steunen van onderwijs op de boerderij?
- Andere zorgboerderijen/het netwerk?
  - Hoe is het contact met andere zorgboeren die onderwijs aanbieden?
  - Hoe verloopt dit contact/deze samenwerking?

Deelvraag 3: Wat ziet u als knelpunten en succesfactoren?

- Hoe ervaart u het proces om onderwijs op uw zorgboerderij te realiseren? Wat is er in de loop van de tijd veranderd?
- Lopen jullie ergens tegenaan bij het realiseren van onderwijs op de boerderij?
  - Zoja waar?
  - Waarom denk je dat dit gebeurt of gebeurd is?
  - Welke oplossingen ziet u hiervoor?
  - Welke oplossingen zijn er hiervoor gevonden?
- Wat heeft het onderwijs op uw boerderij tot nu toe gebracht?
- Wat ging goed bij het realiseren van onderwijs op de boerderij? Waarom?
- Variawet een stap in de goede richting?

Afronding: Toekomst

- Wat zijn uw toekomstplannen met de boerderij
- Hoe ziet u de toekomst van onderwijsboerderijen?

TOPIC LIST INTERVIEWS Regionale organisaties van zorgboerderijen

Context: (Lees je van tevoren in in het bedrijf via hun website!)

- Wat is het hoofddoel van uw organisatie?
- Wat zijn de activiteiten van deze coöperatie/stichting?
- Wat betekent onderwijs op een zorgboerderij voor uw organisatie?
- Wat vindt u van tijdelijk onderwijs op een zorgboerderij voor leerlingen die zijn uitgevallen van het reguliere of speciaal onderwijs?
- Kent u boeren die lid zijn van uw organisatie, die onderwijs bieden?
  - Hebben deze boeren wel eens een beroep op jullie gedaan/advies gevraagd?

Rol/Samenwerking:

- Werken jullie samen met/ondersteunen jullie onderwijs op zorgboerderijen?
  - Op welke manieren?
  - Waarom wel/niet?
- Werken jullie samen met scholen/gemeenten om onderwijs op boerderijen te ondersteunen?
- Werken jullie samen met andere partijen?
- Hoe verlopen deze samenwerkingsverbanden?
  - Wat gaat goed?
  - Wat kan er beter?
    - Hoe kan dit worden bereikt?

Visie/toekomstperspectief op onderwijs op boerderijen:

- Wat voor rol ziet u voor zorgboerderijen in het bieden van een plek aan kinderen die uit het regulier of speciaal onderwijs vallen?
- Negatief → waarom denkt u dat onderwijs op een zorgboerderij geen goed concept is?
- Positief → Waarom denkt u dat onderwijs op een zorgboerderij een goed concept is?
  - Wat ziet u als knelpunten van het huidige onderwijs op zorgboerderijen?
  - Is het al voldoende professioneel, zo nee, Wat staat de professionalisering in de weg? Zo ja, hoe kan het nog verbeterd worden?
  - Wat ziet u als voorwaarden voor onderwijs op een zorgboerderij?
  - Hoe ziet u de toekomst van onderwijs op zorgboerderijen?
- Zien jullie een taak in het stimuleren van onderwijs op onderwijsboerderijen?
  - Zo ja welke taak zien jullie?
  - Zou lobbyen bij externe/overheidsorganisaties hier een onderdeel van kunnen zijn?
  - Wie zouden er verder wat moeten doen?

Bijlage II – Factsheet

Onderwijs op Zorgboerderijen

Invulling onderwijs

Gebruik lesmethoden school	5/5
Gebruik eigen lesmethoden	2/5
Gebruik elementen boerderij in lesmethoden	2/5

Leerlingen Leeftijd van 4 - 18

Thuiszitters: ingeschreven school	5/5
Thuiszitters: uitgeschreven school	1/5
Regulier en Speciaal onderwijs	5/5
Basis en Voortgezet	5/5

Andere deelnemers op de zorgboerderij

Volwassenen en ouderen	3/5
Jongeren zonder onderwijs	5/5

Aanwezigheid docent

In dienst bij de zorgboerderij	3/5
Aangeleverd door de school	2/5
Externe docent	1/5
Geen docent aanwezig	1/5

Professionele zorgverleners

Jeugdhulpverleners	4/5
Orthopedagoog	2/5
Psycholoog	2/5
Pedagoog	1/5

Financiering

Gemeenten (zorg)	5/5
Samenwerkingsverbanden	3/5
Scholen	2/5
Ouders	1/5

* De aanduiding .../5 geeft aan hoeveel van de vijf onderzochte zorgboerderijen uit deze studie het gegeven van toepassing is

Bijlage III - Samenwerkingen

Samenwerkingen

		 Zorgboerderij Case 1 2 leerlingen	 Zorgboerderij Case 2 170 leerlingen	 Zorgboerderij Case 3 12 leerlingen	 Zorgboerderij Case 4 7 leerlingen	 Zorgboerderij Case 5 20 leerlingen
 Gemeenten	Aanmelding leerlingen	✓	✓	✓	✗	✓
	Financiering zorg	✓	✓	✓	✓	✓
 Scholen	Een samenwerkingsverband	⌚	⌚	✓	⌚	⌚
	Individuele scholen	⌚ ✗	✓ ✗	✓ ✗	✗	✓
	Aanleveren docent	⌚ ✗	✓ ✗	✗	✗	✗
	Financiering onderwijs	⌚ ✗	⌚ ✗	✓	⌚ ✗	✓
 Regionale organisaties		✓	✗	✓	✓	✓
 Federatie		✓	✓	✓	✓	✗

	Initiatief gestart
	Samenwerking aanwezig
	Geen samenwerking aanwezig
	Zowel een samenwerking als geen samenwerking en geen initiatief gestart

Bijlage IV - Longlist knelpunten en succesfactoren

In deze bijlage worden per case en regionale en landelijke organisatie alle knelpunten en succesfactoren op beknopte wijze opgesomd.

Case 1

Knelpunten:

- Transitie onderwijs: Veel kinderen van speciaal naar regulier (geen dependance mogelijk)
- Lastig financiële middelen te vinden als stichting
- Door de eisen van de stichting haakten veel zorgboeren af (minder samenwerking)
- Scholen werken niet altijd mee in het initiatief
- Als zorgboerderij kun je geen BRIN-code krijgen
- Het negatieve persoonlijke dossier (omtrent gedrag en problematiek) aangelegd de school
- De persoonlijke visie (beeldvorming) van de desbetreffende directeur, de docenten en de bijbehorende leerplichtambtenaar bepaalt mate van samenwerking
- Geen geld beschikbaar gemaakt door scholen voor dit soort initiatieven
- Scholen zoeken niet altijd naar een oplossing buiten de eigen kaders
- Soms is het contact met de gemeenten moeilijk
- Geen korte lijntjes in de communicatie tussen alle betrokken partijen rondom het kind
- Vanuit de overheid niet voldoende geld beschikbaar voor dit soort initiatieven

Succesfactoren:

- Medewerking van het samenwerkingsverband.
- Positieve instelling van de leerplicht, schooldirecteur en docenten.
- Gelijkijdig gesprek met alle betrokken partijen rondom het kind (gemeente, school, ouders, zorgboerderij).
- Leerplicht attendeert de school op zorgplicht en bijbehorende financiering (Wet passend onderwijs)

Case 2

Knelpunten:

- Bureaucratie bij zorginstellingen, gemeenten en samenwerkingsverbanden
- Gebrekkige communicatie met gemeenten, zorginstellingen en zorgverleners
- Afvoerputje van de maatschappij/Niet serieus genomen worden
- Er wordt meestal vanuit zorg gefinancierd en niet vanuit onderwijs
- Gebrekkige samenwerking met sommige scholen

Succesfactoren:

- Samenwerking met een stichting
- Werken als familiebedrijf
- Kwaliteit van het personeel
- Duidelijke en snelle communicatie andere stakeholders
- Oplossingsgericht werken
- Mogelijkheid tot halen van vakken/deelcertificaten
- Kleine groepen kinderen
- Leeromgeving met groen, rust en ruimte
- Zorgcontracten met 3 gemeenten
- Open en breed investeren

Case 3

Knelpunten:

- Invoering en bekendmaking van variawet
- Financiering, het gesteggel over wie wat betaald
- Jeugdzorgsysteem is niet goed ingesteld op thuiszitters
- Falen van de Wet passend onderwijs, meer kinderen thuis dan daarvoor
- Bewustwording, lobbyen vanuit andere partijen, zorgboerderij al te druk
- Het niet compleet legaal zijn van onderwijs op de boerderij
- Lerarentekort; leerkrachten kunnen niet voor een dag naar boerderijen worden gestuurd

- Scholen die tegendraads worden, omdat ze bang zijn dat ze iets fout hebben gedaan
- Niet elk type leerling past op de zorgboerderij

Succesfactoren:

- Medewerker zorgboerderij mee naar school tijdens de wenperiode voor re-integratie
- Het betrekken van ouders bij het proces
- Het afwisselen van school en boerderij om de dag
- Samenwerking met school en een duidelijke rolverdeling
- Leren tijdens beweging; dit heeft positieve op de cognitie
- 90% terug naar school en voor de rest zoeken naar andere oplossing (deelcertificaten)
- Het buiten zijn in mooie leeromgeving (totaal anders dan school) geeft rust
- De leerlingen laten meer contact toe; zowel met anderen als met dieren
- Zorgboeren die samenwerken en naar elkaar doorverwijzen

Case 4

Knelpunten:

- Onbetrokkenheid school bij leerling op zorgboerderij
- Niet mogen bieden van onderwijs
- Mislopen subsidie innovatieproject coöperatie
- Gebrek toetsingskader ter monitoring van ontwikkeling kind op boerderij
- Niet serieus genomen/beeldvorming
- Wisseling in betrokken professionals rondom het kind
- Wisselende visie leerplichtambtenaar
- Gebrek interesse vanuit samenwerkingsverband scholen
- Kritiek op zorgboerderijen m.b.t. ontvangen van geld (beeldvorming)

Succesfactoren:

- Scholen beginnen de zorgboerderij zelf te benaderen
- Proactieve houding van een school met interesse voor de voortgang van de leerling
- Ondersteuning van coöperatie in het contact met gemeenten

Case 5

Knelpunten:

- Beeldvorming in de politiek; gebrek aan steun
- Beeldvorming omtrent onderwijs op een zorgboerderij; hangt een verkeerd stigma aan
- Erkenning van de tijdelijke alternatieve leertrajecten; geen vertrouwen in dit concept

Succesfactoren:

- Opgeleide docenten en zorgverleners en allemaal ervaring, nooit vers van opleiding
- Kaders en grenzen stellen (type onderwijs, leerling, wat wel en niet mag etc.)
- Leuk maken van het onderwijs; kinderen willen weer naar school
- Zelfde denkwijze gemeente en scholen; altijd gaan voor reïntegratie
- Regionale bekendheid omtrent onderwijs op zorgboerderijen

Federatie

Knelpunten:

- Het ministerie van onderwijs financiert niet mee aan onderwijs op de zorgboerderij. Zodra het van de experimentele fase naar een structurele fase gaat houdt het op. Het ministerie van onderwijs wil alleen financieren als de zorgboerderij een officiële onderwijsinstelling wordt.
- Gemeenten hebben veel verschillende standpunten wat betreft financiering, moet onderwijs op de zorgboerderij betaald worden vanuit de zorg, vanuit onderwijs, vanuit beide, moeten mensen het zelf betalen. Dit kan o.a. komen doordat gemeenten echt geen geld hebben, doordat ze een andere visie hebben, doordat de transformatie naar zorg vanuit de gemeente niet goed verlopen is (te weinig kennis/onervaren).
- Zorgboeren moeten van tevoren nadenken welke doelgroep ze willen ontvangen en of dit past
- Bureaucratie bij de gemeente
- Boeren gaan lang door terwijl financiering stopt, of ze vragen te weinig geld -> worden vervolgens niet serieus genomen.

- Boeren moeten goed bedenken of het bij ze past, of er vraag naar is, praktische zaken zoals reisafstand voor de kinderen.
- Kwaliteit is bij sommige zorgboeren die onderwijs bieden nog niet hoog genoeg om meer erkenning te kunnen krijgen (via bijvoorbeeld een tv-reportage). Nu is er nog angst voor negatieve publiciteit. Ze willen kunnen bewijzen dat de leerlingen die daar komen echt stappen zetten.
- Kleinschaligheid van onderwijs op de zorgboerderij nu, is nog niet echt in beeld bij de gemeenten (bekendheid). Soms is het probleem van thuiszitters ook niet volledig in beeld.
- Regionale organisaties weten soms niet eens wat alle zorgboerderijen doen, communicatie/bekendheid. Er zou een werkomschrijving per zorgboerderij moeten komen

Succesfactoren:

- Onderwijs op de zorgboerderij lukt sneller/beter als er een samenwerkingsverband is met een school. Dat de docent van de school komt lesgeven op de zorgboerderij.
- Ontschotten van waar moet het geld vandaan komen, vanuit de overheid, beide ministeries, zouden regionale tekorten aangevuld moeten worden.
- Zorg en onderwijs zouden meer op preventie van problemen gericht moeten zijn.
- De landelijke organisatie en zorgboeren kijken naar de mens zelf, niet alleen naar het ziektebeeld of het probleem, en ze proberen een oplossing voor diegene te bedenken of diegene te helpen. Dat geldt ook voor onderwijs op zorgboerderijen.
- Onderwijs op de zorgboerderij zou onderdeel kunnen worden van het keurmerk dat de landelijke organisatie al heeft. Niet los daarvan. Maar dan moet de zorgboerderij een onderwijsinstelling worden (wetgeving is dan leidend, keurmerk is meer evaluatie). Bij een samenwerking met de school is de school verantwoordelijk voor de kwaliteit.
- Met een onderwijs op de zorgboerderij project: als je een trackrecord hebt van wat voor positieve dingen daar gebeuren dan heb je ook meer erkenning en kun je het landelijk op de kaart brengen.
- Onderwijs op de zorgboerderij werkt alleen als je zorgt dat de kwaliteit en wat je afspreekt met een school gewaarborgd is.

Regionale organisatie A

Knelpunten:

- Rolverdeling tussen gemeente en scholen is er te weinig
- Bereidheid scholen; scholen vinden het te onduidelijk en durven er niet in te stappen
- Tijdrovend en arbeidsintensief per individu
- Projectgeld; er is meer onderzoek nodig, maar hier moet geld en tijd voor vrij komen
- Re-integratie risico; kinderen worden te veel gepamperd
- Positief tot er veranderingen zijn dan krabbelen partijen terug
- Onwetendheid gemeente, ze willen wel, maar weten niet wat

Succesfactoren:

- Investeren in innovatie, de wil is er wel om een project op te starten,
- Kinderen minder thuis, omdat boeren dit willen oppakken
- Rustige leeromgeving, niet voor iedereen geschikt, maar wie wel is het een uitkomst.

Regionale organisatie B

Knelpunten:

- Regionaal verschillen in financiering; de jeugdwet kan regionaal ingericht worden (decentralisatie)
- Zorg kampt met tekorten daarom geen ruimte voor ook onderwijs
- Vanuit het samenwerkingsverband komt weinig financiering los voor dit soort initiatieven
- Ook als er wel samenwerking is met onderwijs, krijgen de boeren vaak alleen jeugdzorg middelen. Dat is heel duur zorggeld, terwijl de zorgplicht vanuit de school is.
- Ouders laten veel te snel hun kinderen uitschrijven, waardoor de school geen zorgplicht meer heeft voor deze kinderen
- Initiatieven voor de ontwikkeling van jeugdigen op zorgboerderijen hoeft niet onder de noemer onderwijs te vallen, want vele partijen zijn kritisch op het gebruik van die term
- Zorgverleners worden afgerekend op resultaat. De financiering is zo geregeld dat je 50% ontvangt vooraf en de andere 50% wanneer het beoogde resultaat is behaald.
- Zorgboeren zeggen makkelijk "ja" tegen zorgvraag daarna pas over financiering nadenken.
- Zolang het (deels) vanuit de zorg wordt betaald, gaat het onderwijs dat niet doen.

- Gemeenten hebben de financiering voor deze initiatieven (die sinds de kanteling op gang kwamen) sinds kort stopgezet en dit is een nieuwe kanteling geweest
- In de term onderwijs zit een afbreukrisico: wij vechten altijd met beeldvorming en de financiering zou zomaar stopgezet kunnen worden
- Wethouders en Tweede Kamer leden nemen dit soort initiatieven niet serieus en het kost ons veel tijd om daarmee aan tafel te gaan en de situatie op te helderen.
- De leeftijdsgrens van 18 jaar is lastig; hierdoor vallen meer mensen tussen wal en schip
- De zorg is "overgeprotocoliseerd"; veel regels waaraan moet worden
- Lastig om zowel aan de kwaliteitseisen van de zorg als het onderwijs te voldoen
- Ouders te hoge verwachtingen en kunnen ook wel eens erg teleurgesteld zijn

Succesfactoren:

- Als koepel ben je krachtiger dan een enkele zorgboer
- Scholen en samenwerkingsverbanden komen steeds meer over de brug qua financiering
- Het is belangrijk dat het onderwijs op zorgboerderijen aan alle kwaliteitseisen voldoet
- Een nauwe samenwerking met andere partijen is noodzakelijk voor het slagen
- Zorgboeren doen steeds meer voor- en denkwerk naar haalbaarheid en financiën
- Bij termen als 'dagbesteding', is er minder afbreukrisico en wordt het door partijen beter geaccepteerd.
- Samenwerk tussen boer en onderwijs: zowel inhoudelijk als financieel.
- Onderwijs en zorg werken goed samen
- We brengen verschillende partijen bij elkaar om vanuit verschillende perspectieven te kijken wat er aan samenwerking mogelijk is
- Uitwisseling tussen zorgboeren omtrent hun initiatieven en innovaties
- Liever voorkomen dan genezen; preventief al naar de boerderij
- Vertrouwen winnen is belangrijk